

İSLAM'DA TARTIŞMA - ELEŞTİRİ KÜLTÜRÜ VE TÖVBE

Turgut ÇİFTÇİ¹

İÇİNDEKİLER

Başlıklara tıklayınca ilgili konuya ulaşabilirsiniz.

TARTIŞMA VE ELEŞTİRİ KÜLTÜRÜ	2
SORUNLAR, SIKINTILAR, ANLAŞMAZLIKLAR VE GEREKÇELER	3
TEKNİK, HUKUKİ VE PSİKO-SOSYAL GEREKÇELER	3
ELEŞTİRİ AHLAKI	4
TARTIŞMA KOŞULLARI VE SONUÇLARI	4
ELEŞTİRİ KAPSAMI	5
ELEŞTİRİ NEDİR, NE DEĞİLDİR?.....	7
ELEŞTİRİ, BİLİMSEL YÖNTEMLERİ KULLANIR	7
ESERE DÖNÜK ELEŞTİRİ TÜRLERİ	7
EĞİTİMDE ELEŞTİRİ.....	11
ELEŞTİRİSİZ BİR GÖRÜŞ OLABİLİR Mİ?	11
ELEŞTİRİDEN YOKSUN İLİŞKİLER.....	12
İLAHİ KİTAP VE ELEŞTİRİ.....	12
KUR'AN'DA ELEŞTİRİ VE TARTIŞMAYLA İLGİLİ KAVRAMLAR	13
a) TARTIŞMAK (CİDÂL/MUCÂDELE)	13
b) SÜRTÜŞMEYE GİRMEK/ÇEKİŞMEK (NİZALAŞMAK/TENÂZU')	14
c) GEREKÇELİ DELİLLE (BAHANE) TARTIŞMAK (HÜCCET/MUHÂCCE)	14
d) DÜŞMANCA (HUSUMET KAYNAKLI) ÇEKİŞMEK/ AĞIZ KAVGASI ETMEK.....	16
e) KINAMAK VE ELEŞTİRMEK	17
f) İĞNELEMEK.....	17
g) BAHANELERİN ARKASINA SİĞİNMEK.....	17
MÜŞRİKLERE YÖNELİK ELEŞTİRİLER.....	18
MÜNAFIKLARA YÖNELİK ELEŞTİRİLER.....	19
MÜSLÜMAN TOPLUMDA ELEŞTİRİLER	22
NİYET VE BAHANE (TUTARSIZ GEREKÇELER-MAZERETLER) ALDATMACASI VE ISLAH	24
NİYETLER ÜZERİNDEN HESAPLAŞMAK NE KADAR GERÇEKÇİ?	24
NİYETLER DELİL OLARAK KULLANILIR MI?.....	25
YAPTIĞI KÖTÜLÜĞÜ VEYA YANLIŞI GÖREMEYEN O YANLIŞTAN NASIL KURTULUR?	25

¹ Eğitimci - Araştırmacı

GERÇEKDİŞİ GEREKÇELERİ VE BAHANELERİ SAVUNMAK YERİNE ONLARI YARGILAMAK...	25
NİYETİN GEÇERLİ OLABİLECEĞİ ALANLAR SINIRLIDIR.....	25
NİYETLERİ KİMLER DELİL OLARAK KULLANIR?	26
NİYET VE BAHANE İFADELERİ	26
KONUyla İLGİLİ BAZI AYETLER	26
TÖVBE, PİŞMANLIK VE HAKKA YÖNELİŞ	26
GÜNAH ÇEŞİTLERİ	27
TÖVBE EDİLMEDİĞİ TAKDİRDE AFFEDİLMEYEN GÜNAH: ŞİRK	28
BÜYÜK GÜNAHLARDAN KAÇINILMASI DURUMUNDA KÜÇÜKLERİ AFFEDİLİR.....	28
ALLAH'IN RAHMETİNDEN UMUT KESMEYİN!.....	28
ALLAH'IN RAHMETİ OLDUKÇA GENİŞTİR.....	28
ERDEMLİ İNSANLAR, ÖFKELERİNİ KONTROL EDER, İNSANLARI AFFEDER VE HATALARINDA ISRARCI OLMAZLAR.....	28
PEYGAMBERLER VE ÖRNEK İNSANLAR, HATALI DURUMLARDA NASIL BİR TAVIR SERGİLEMİŞLERDİR?	29
TÖVBE , GENELLİKLE BAŞKA İNSANLARA VERİLEN ZARARLA İLGİLİDİR.....	29
KABUL EDİLEBİLİR VE EDİLMEZ TÖVBE.....	29
TÖVBE NASIL OLUR?.....	30
TÖVBEYLE İLGİLİ KAVRAMLAR.....	30
BACA TEMİZLİĞİ	30
TÖVBEYLE İLGİLİ BİLİMSEL YAKLAŞIMLAR.....	31
SONUÇ.....	31
KAYNAKÇA.....	32

TARTIŞMA VE ELEŞTİRİ KÜLTÜRÜ

“Hatasız kul olmaz” özdeyişinde olduğu gibi hiçbir insan eleştiriden muaf değildir. Bu nedenle, eksiklikleri ve hataları gösterilmeden ve hiçbir uyarıya gereksinim duymadan bireylerin gelişiminden söz etmek oldukça çok zordur. Hiç kimse mükemmel bir ailede ve mükemmel bir çevrede yetişmediği gibi kusursuz da değildir. Böyle olunca, onun bilincinde, karakterinde ve davranışlarında birtakım eksikliklerin, yanlışların ve yanlışların olması kaçınılmazdır.

Düşünce ve inanç sistemleri de böyledir. Hiçbir düşünce veya inanç sistemi yoktur ki eleştiriden muaf olsun. Nitekim her biri, yoğun biçimde eleştirilere muhatap olmuştur. Bu eleştiriler, düşünce sistemlerinin kendilerini güncellemelerine, inanç sistemlerinde ise hurafe ve batıl inançların ayıklanmasına, hurafe ve batıl inançlardan arınık inanç sisteminin de doğru anlaşılmasına önemli katkısı olmuştur.

Türk Dil Kurumu, eleştiri ve öz eleştiriye şöyle tanımlamaktadır. **Eleştiri**: Bir insanı, bir eseri, bir konuyu doğru ve yanlış yanlarını bulup göstermek amacıyla inceleme işi, tenkit... **Öz eleştiri**: Bir kişinin kendi davranışları üzerine yönelttiği yargı, otokritik... Tartışma, bir konu üzerinde, birbirine ters görüş ve inançları karşılıklı savunmadır. (TDK)

Eleştirmek, elemek kökünden gelir. Elemek, iyi olanları seçmek, gereksiz ve faydasız olanları çıkarmak demek... Eleştirirken de, yanlış olanları atarız. Tartışmak, tartmak kökünden gelir. Tartışmada, bir konuya değer biçer, onu ölçüyle ve tartıyla yaparız.

Genel anlamda eleştiri; özel veya tüzel kişilerin tutarlılığını ve dürüstlüğüne veya edebi ve hukuki metinlerin yahut sanat eserlerinin gerçekliğini, tutarlılığını, geçerliliğini, güzelliğini ve değerini yargılama sanatıdır, değerlendirme yapmaktır, hüküm ifadelerini kullanmaktır. Tartışma ise bir hakikatin ortaya çıkarılması amacıyla bilgiye, belgeye ve delile dayalı yapılan karşılıklı savunmadır.

SORUNLAR, SIKINTILAR, ANLAŞMAZLIKLAR VE GEREKÇELER

TEKNİK, HUKUKİ VE PSİKO-SOSYAL GEREKÇELER

Sorunlar, sıkıntılar ve anlaşmazlıklar meydana gelince, bunlarla ilgili nedenler ve gerekçeler ortaya konur. Bu gerekçelerin bir kısmı haklı nedenlere, bir kısmı haksız bahaneler bağlıdır. Bu gerekçeler; teknik, hukuki ve psiko-sosyal nedenlere dayandırılır.

a) Teknik ve tıbbi gerekçeler, ilahi yaratılış yasasıyla (kaderle) ilişkilidir. Bu yasa değişmez. Örneğin, kaza, yaralanma ve ölüm gerekçesi teknik açıklamadır. Bu açıklama veya gerekçe, önlem alınmadığı her zaman gerçekleşmesi mümkün olan, fiziksel ve biyolojik yasanın ihlal edilmesinin sonucunu bildirmektedir. Depremde çöken binanın nedeni, depreme dayanıklı malzemenin kullanılmaması; yaralanmanın nedeni, şiddetli darbeye maruz kalmak; ölümün nedeni, solunum yetersizliği, kan kaybı, kalbin durması veya açlık ve susuzluktur. Bu ve benzeri sorunlar, sıkıntılar, kazalar ve afetler için önlem alınabilir. Yaratılış yasası değişmez, ama önlen alınması durumunda olaylar ve durumlar değişebilir. İşte insanlar, böyle durumlarda önlem almazlarsa olup bitenlerden sorumlu olurlar.

b) Hukuki ve Kitabî (dinî) gerekçeler, insanlar için mazur görülebilecek gerekçelerdir. Kasıtlı ve kasıtsız, bilinçli-bilinçsiz olmasına göre sorumluluklar derece derecedir. Savaşta düşmanı yaralamak veya öldürmek, ölüm tehlikesi karşısında maddi değerleri gözden çıkarmak mazur görülebilecek hukuki ve dini gerekçelerdir. Akılsızlık, tedbirsizlik, ihmalkârlık, sorumsuzluk ve savsaklamak, hukuki ve dinî gerekçe olarak kabul edilmez.

c) Psiko-sosyal gerekçeler, çoğunlukla sorumluluktan kaçmayı amacı güden mazeretler ve bahanelerdir. Örneğin, moralinin bozuk olduğu, sinirlendiği, heyecanlandığı, sevindiği için şu yanlış yaptığını veya şu doğru işi yapmadığını iddia eden bahaneler, geçerli mazeret değildir. Sözelimi, akrabası veya hemşerisi olduğu için birini kayırmak geçerli özür kabul edilemez. Bahanelerin çoğu dolaylı ve örtülü yalanlardır. Bu amaçla, tembel ve sorumsuz davranan insanlar, savunma mekanizmalarına sığınır veya Schopenhauer'ın ifadesiyle eristik savunma geliştirirler. Sonraki başlık bu konuyu ele almaktadır.

ELEŞTİRİ AHLAKI

Bilgi temelli tartışmalarda, hakikatin ortaya çıkması amaçlanır, daha konuşmaya başlamadan haklı çıkma gayesi güdülmez. Seviyeli tartışmalarda; konuyu saptırma, alakasız konulara yayma (genişletme), ilgisiz sonuçlar çıkarma, bilgisiz-belgesiz konuşma, çamur atma, kişiliği hedef alma, açık arama, küçük düşürme, üstün gelme, konuları ve sözcükleri çarpıtma, sözcüklerin anlamıyla oynama, hakaret sözcüklerini kullanarak saygısızlığa yönelme gibi hileli yollara başvurulmaz.

Alman filozof Arthur Schopenhauer (1788-1860), 'Tartışma Sanatının İncelikleri' adlı 152 sayfalık eserinde insanların bilerek veya bilmeyerek tartışmalarda başvurdukları 38 hileyi ele alıp incelemiş, sonuç olarak şuna karar vermiştir:

"Karşılaştığınız ilk kimseyle değil, fakat sadece ortaya saçma sapan şeyler atıp bunda ayak diremeyecek, otoriteye değil akla müracaat edecek, makul olana kulak verip ona boyun eğecek kadar anlayış gücüne ve öz saygıya sahip, son olarak hakikati her şeyin üzerinde tutacak, makul olan velev ki hasmından gelsin, onu benimsemekte tereddüt etmeyecek, yanlış ya da haksız olduğunun ispatına tahammül edecek kadar hakşinas olduğunuzu bildiğiniz tanıdıklarınızla tartışmaktır. Bu demektir ki yüz kişiden belki de ancak biri tartışmaya değerdir. Geri kalanlar bırakın canlarının istediğini söylesinler. Çünkü herkesin ahmak olma özgürlüğü vardır. Sonra "sükût ağacının meyvesi dalındadır: o huzur ve barıştır" diyen bir Arap darbimeselini de aklınızdan hiç çıkarmayın...

Schopenhauer, hakikat gibi bir amacı olmayan çatışmacı, didişmeci ve kavgacı tartışmalara 'eristik dialektik' adını vermiştir: "Eristik dialektik; cedelci, münakaşacı, didişmeci, çekişmeci, kavgacı tartışma anlamına geliyor. Eristik ve sofistlik arasındaki fark net olmamakla birlikte şöyle bir ayırım yapılabilir. Eristik ustasının hedefi yalnızca galibiyet iken, sofist gözünü şöhrete ve onunla birlikte kazanacağı gelip geçici ödüllere diker."²

TARTIŞMA KOŞULLARI VE SONUÇLARI

"Tartışma, **teorik bir konu üzerine karşılıklı konuşmak**, hiç kuşkusuz her iki taraf için de çok yararlı olabilir, çünkü tartışma tarafların sahip oldukları düşünceleri doğrular veya teyit eder ve aynı zamanda yenilerini uyandırır. Çoğu zaman kıvılcımlar doğuran **iki fikrin çatışması veya çarpışmasıdır**; ancak bunun aynı zamanda cisimlerin çarpışmasına benzer bir yanı da vardır, çünkü **zayıf olan çoğu kez ona katlanmak zorunda kalır, oysa kuvvetli olan bundan galip çıkar ve muzaffer bir tavır ve eda takınır. Bu bakımdan tartışmanın taraflarının da herhalde bilgi bakımından olduğu kadar zekâ ve yetenek bakımından da birbirinin olabildiğince dengi olması gerekir. Eğer birinin bilgi eksikliği varsa denk değildir ve dolayısıyla diğerinin delil ve temellendirmelerine karşılık veremeyecektir; deyiş yerinde ise o çekişmede ringin dışında duracaktır. Ama eğer zekâ ve kavrayış bakımından eksikliği varsa, çok geçmeden içinde uyanacak olan öfke ve hiddet nöbetleri onu tartışmada her türlü çirkin hile ve bahaneye başvurmaya, bilerek güçlük çıkarmanın her çeşidinden yararlanmaya yöneltecek ve dikkati bunlara çekilerek meselenin esası kendisine gösterildiğinde bu kez de işi bayağılaşmaya kadar götürecektir.**

---

² Arthur Schopenhauer, Tartışma Sanatının İncelikleri, 121,139

Dolayısıyla nasıl ki müsabakalara neşep ve mevki bakımından birbirinin dengi olanlar kabul ediliyorsa tartışmalarda da böyle olmalı ve her şeyden evvel **bir bilgin cahil birisiyle tartışmamalıdır; eğer tartışacak olursa en iyi delil ve temellendirmelerini onlara karşı kullanamayacaktır**, çünkü cahiller bunları anlayacak ve üzerlerine düşünecek bilgiden yoksundurlar. Ama eğer getirdiği delilleri bu can sıkıcı durum içinde onlara (anlayacakları şekilde) açıklamaya çalışırsa bu çabasının başarısızlıkla sonuçlanması büyük ihtimaldir. Hatta kötü ve kaba saba bir karşı delil ile kendileri kadar cahil olanların gözünde neticede hakta bile görüneceklerdir.

Ne var ki eğer **hasmın zekâ ve anlayış bakımından eksiği varsa ve o bu eksikliğini bilgi edinme ve hakikate ulaşma yönünde samimi bir çabayla dengelemiyorsa durum daha da kötüdür**. Çünkü eğer o böyle bir çaba içerisinde değilse karşılaşacağı en küçük sorunda kendisini en nazik yerinden incinmiş ve yaralanmış hissedecektir ve bundan böyle onunla her kim tartışırsa derhal farkına varacak ve dikkat kesilecektir: **Benim onun aklıyla, fikriyle bir alıp vereceğim yoktur, benim asıl işim onun temel parçasıyla, yani iradesiyledir**. Onun için de önemli olan tek şey nihayetinde galip gelmektir. Dolayısıyla onun akli artık sadece ve münhasıran hilelere, düzenbazlıklara ve her türden çirkinliğe yönelir. Sonunda bunlardan yararlanma yolları kesildiğinde bu kez de sırf hissettiği aşağılık duygusunun bir ölçüde bedelini ödemek ve tartışanların durumuna ve koşullarına göre fikirlerin çatışmasını daha büyük bir başarı şansına sahip olduğunu umduğu bedenlerin kavga-dövüşüne döndürmek için kabalık ve bayağılığa başvurur. **Böylece ikinci kurala geliyoruz: Sınırlı akla/zekâyâ sahip kimselerle tartışmamalıyız**. Buradan geriye bir tartışmaya girebileceğimiz çok sayıda kimse kalmadığını zaten görebiliriz. Gerçekten ancak istisna durumunda olan kimselerle tartışabiliriz.

Öte yandan insanlar kendileriyle aynı görüşü paylaşmadığımız zaman genellikle gücenip darılırlar; ama o zaman da görüşlerini sırf benimseyip kabul edebilmemiz için değiştirirler. Şimdi onlarla giriştiğimiz bir tartışmada yukanda zikredilen ahmakların son çaresi başvurmadıklarında bile çoğu kez sadece kızgınlık ve küskünlüğe tanık oluruz. Çünkü burada sadece onların zihni/fikri yetersizlikleriyle değil. Fakat tartışırken başvurdukları usullerin sık sık tanık olunan haysiyetsizliğinde çok geçmeden kendisini gösterecek olan ahlak bozukluklarıyla da uğraşmak zorunda kalınz. Sonunda haklı çıkmak için başvurduktan hileler ve düzenbazlıklar, kasıtlı olarak çıkardıkları güçlükler o kadar çok ve çeşitli, ama bir o kadar da düzenli olarak tekrarlanır ki bundan birkaç yıl önce bunlar üzerine derinlemesine düşünmek zorunda kaldım ve tartışma konuları ne kadar çeşitli ve tartışan kimseler ne kadar farklı olursa olsun dönüp dönüp hep aynı hilelere ve düzenbazlıklara başvurulduğunun ve bunların tanınmasının çok kolay olduğunun farkına vardıktan sonra dikkatimi bunların bütünüyle biçimsel unsuruna yönelttim. Bu o zaman beni bu hile ve düzenbazlıkların salt biçimsel yanını maddi yanından ayırma ve deyiş yerinde ise onu su katılmamış anatomik bir numune olarak teşhir etme fikrine yöneltti.”³

ELEŞTİRİ KAPSAMI

Eleştiri, bir eserin olumlu ve olumsuz özelliklerini ortaya koyarak çok yönlü değerlendirmedir.

“Eleştiri kavramı, günümüze kadar bir edebi eserin yorumlanması, değerlendirilmesi, tartışılması, konuşulması, sanatsal değerinin ve zenginliklerinin ortaya konması; teknik, üslûp ve içerik bakımından incelenmesi, anlam katmanlarının derinlemesine irdelenmesi,

³ Arthur Schopenhauer, Tartışma Sanatının İncelikleri, 51-53.

tahlil edilmesi, unsurlarına ayrılması, anlaşılması ve anlatılması çabası; edebi eser hakkında öznel veya nesnel/bilimsel hükümlerde bulunulması, akıl yürütülmesi; duyguların, düşüncelerin, kanaatlerin, beğenilerin veya eleştirilerin dile getirilmesi; esere veya yazarına hücum edilmesi/muaheze; eserdeki dilsel, anlamsal, yapısal kusurların ortaya konması; eserin bir metot bağlamında sistemli olarak tetkik edilmesi; eserin, çağdaşlarıyla, önceki benzer eserlerle, okurla, toplumla, yazarla, sanat kurumuyla olan münasebetlerinin ortaya konması ve başka eserlerle karşılaştırılması; eserdeki veya yazardaki duyarlıklarının, gaye ve niyetlerin ortaya konması; eserde, bastırılmış veya dile getirilmemiş hakikatlerin belirlenmesi gibi anlamlarda kullanılmıştır.”⁴

“Eliot’a göre **hissî tepkilerin ifadesi olan eleştiri, kötü eleştiridir**. Daha önceleri “öznel/izlenimci eleştiri” ve “nesnel eleştiri” olarak adlandırılan eğilimler evrilerek günümüzde yerini büyük oranda “sanatçı eleştirisi” ve “akademik eleştiri” anlayışlarına bırakmıştır.

Yeni Eleştirici kapalı okuma yöntemi, I.A. Richards’ın vurguladığı, “**edebi metnin temelde kendi kendisiyle anlaşılacağı**” önermesine dayandırılmaktadır. İçerikle (anlamla) eserde ne anlatıldığı, biçimle (teknik ve dil-üslupla) nasıl anlatıldığı ve estetik (edebilik kazandıran durumla) varılan sonuçlar, verilen hükümler kastedilmektedir.”⁵

“Eleştiri, mantığın yargıyı ele alan bölümüdür. Bir yapıtın, bir kişinin, bir durumun olumsuz yanlarını ortaya koyan görüştür. Bir yapıtın estetik açıdan irdelenmesidir. Her eleştiri dışladığı görüşün karşıtını bir temel fikir olarak kendinde taşır. Eleştiri, bir fikre, bir duruma, bir eyleme karşı oluşturulmuş bir karşıt düşüncedir. Birbirlerine karşı olan fikirler birbirleriyle eleştirel bir konumda bulunurlar. Ancak, gerçek anlamda eleştiri kendiliğinden ortaya çıkan karşıtlıktan çok, bile bile ya da araştırmayla ortaya konulmuş karşıtlıktır. Descartes’da skolastik felsefenin, Leibniz’de Locke’un eleştirisini buluruz. **Kültürün üç temel alanı, bilim, felsefe ve sanat her durumda eleştirili bir bakışı gereksinir**. Eleştiri bilimden ve felsefeden çok sanatta belirginleşir, estetiğin bir kolu ya da uygulamaya yönelik bir biçimi olarak görülür. Bu çerçevede **eleştirmek bir yapıtta olumlu ya da belirleyici olanla birlikte uyarısız, tutarsız, eksikli, çelişkili olanı göstermek demektir. Kendini eleştirmeye alışmamış bir sanatçının eleştiriden yararlanması olası değildir.**”⁶

Eleştirel düşünme ve eleştiri kültürü, bilimsel düşünmenin yolunu açar. İtirazlar ve eleştiriler, insanların kendi sözlerini, davranışlarını, çalışmalarını, eserlerini yeniden gözden geçirmelerine ve daha sağlıklı sonuçlara varmalarına yol açar.

Eleştiri, sistemli olmasa da tarih boyunca hep var olmuştur. Bu amaçla dönemin etkili araçları neyse o kullanılmıştır.

“Cahiliye Dönemi’nde eleştiri, Cahiliye şiiri aracılığıyla ortaya konmuştur. İslam’ın egemen olmasıyla Hicaz, Irak ve Şam edebiyat ve sanat merkezleri olmuştur. Siyasi, toplumsal ve ekonomik gelişmeler ve mezheplerin farklılaşması; şiir, gazel, hiciv ve methiyenin bu alanlarda kullanılmasına yol açmıştır.”⁷

⁴ Mahfuz Zariç, Yeni Eleştiri Kuramından Akademik Eleştiri Yöntemine, 101.

⁵ Mahfuz Zariç, Yeni Eleştiri Kuramından Akademik Eleştiri Yöntemine, 110,115

⁶ Afşar Timuçin, Felsefe Sözlüğü

⁷ Mehmet Akif Kireççi, Arap Edebiyatında Eleştiri Tarihine Giriş, 98-102.

ELEŞTİRİ NEDİR, NE DEĞİLDİR?

Eleştiri, rasyonel temellere dayanır. Kişisel tercihlerden dolayı bir şeyi beğenip beğenmemek, duygusal ifadeler eleştiri kapsamında yer almaz. Eleştiri, öznel (sübjektif) bir değerlendirme değildir. Örneğin, giysiyle, saçın şekliyle, müziğin türüyle, yemeğin tadıyla, evin dekorasyonu, eşyaların rengi veya şekliyle, kişinin oturuşu ve kalkışıyla ilgili öznel değerlendirmeniz rasyonel eleştiri değildir. Eleştiri; iğnelemek, kem küm etmek, dolaylı yoldan bir şeyler söylemek, savunma mekanizmalarını kullanmak, safsata yapmak, kompleks ve kaprislerini seslendirmek, entrikalar çevirmek, kişisel çıkarları öne çıkarmak, saygısızlık ve hakaret etmek, sataşmak, sürtüşmek, didişmek değildir.

İlahi kültürde eleştiri olağan bir durum olup hayatın önemli parçalarından biridir. Eleştirinin olağan olması, herkesin her zaman, her yerde ve her olayda eleştirileceği anlamına gelmez. Sorunsuz bir hayat olmayacağına göre, anlaşmazlıklar ve sıkıntılar nasıl ki hayatın doğal bir parçası ise ıslah (düzeltim ve onarım) çabaları da hayatın bir parçası olacaktır. Ayrıca insanın yapıp ettiklerinin ve ürettiklerinin düzeltilmesi ve daha iyisinin ortaya konması her zaman mümkündür.

İnsanları, toplumları ve ülkeleri gerilemeye ve yıkıma götüren temel nedenlerden birisi de uyarıları ve eleştirileri görmezden gelmek, sahiplerini susturmak veya cezalandırmaktır. Ancak safsata ile bilimsel eleştiriye birbirinden ayırmak gerekir. Aydınların bu ikisi arasındaki farkı ortaya koymaları, halkın da, sahtekârların entrikalarına, ayak oyunlarına ve demagojilerine kanmaması gerekir.⁸

ELEŞTİRİ, BİLİMSEL YÖNTEMLERİ KULLANIR

Eleştiri, genelde edebiyatın konusudur ve edebiyat analizleri olarak işlev görür. Edebiyat analizlerinde, bilimsel yöntemler kullanılır.

“Edebiyat ile edebiyat analizi birbirinden farklı disiplinlerdir. Birisi sanat, diğeri ise tam anlamıyla bilim olmasa bile bilimsel bilgiye dayanan bir yapıdır. Edebî eserin analizi çok yönlü bir faaliyettir. **Bu faaliyet anlamlandırma, yorumlama, yazar veya şairin kişiliğini ve yaşadığı dönemin siyasal, toplumsal ve kültürel yapısını belirleme, hatta karşılaştırma gibi esaslara dayanan bir okuma serüvenidir. Sıradan bir okumanın ötesinde bir duruş sergileyen** bu okumaların paralelinde, Batıda edebiyat kuramları veya eleştiri yöntemleri olarak da bilinen tahlil metotları geliştirilmiştir. Berna Moran bu sınıflandırmayı dış dünyaya/topluma, sanatçıya, esere ve okura dönük eleştiri olmak üzere dört temel başlık altında toplar.”⁹

ESERE DÖNÜK ELEŞTİRİ TÜRLERİ

Esere dönük eleştiriler, dönem dönem değişkenlik göstermiştir; bazen yapısalcı ve biçimci, bazen sosyolojik, bazen tarihselci, bazen de psikanalitik yaklaşımlar egemen olmuştur.

⁸ Safsata ve eleştirel düşünme ayrımı için bkz. <http://www.safsatakilavuzu.com/>

⁹ A. Mecit Canatak, Modern Eleştiri Kuramları ve Mehmet Kaplan'ın Şiir Tahlil Metodu, 140.

“Esere dönük eleştiri kuramları, edebiyat dünyasında yirminci yüzyılın ilk çeyreğinden sonra Rus Biçimciliği/Biçimcilik, Fransız Biçimciliği/ Yapısalcılık, Anglo-Amerikan Biçimciliği/ Yeni Eleştiri ve Postmodernist Biçimcilik/ Yapısöküm/ Yapısalcılık Ötesi gibi adlandırmalarla edebi eserlere uygulanmıştır.”¹⁰

“Marksist, Tarihsel, Yansıtma ve Sosyolojik Eleştiri kuramlarını dünyaya/topluma dönük; Psikanalist ve Anlatımcı Eleştiri kuramlarını sanatçıya dönük; Yeni Eleştiri, Rus Formalizmi, Yapısalcılık ve Arşetipçi kuramları eser merkezli eleştiri; Duygusal Etki kuramı, Alımlama estetiği ve İzlenimciliği ise okur merkezli eleştiri kuramları içerisinde değerlendirilir. Topluma dönük eleştiri kuramlarından Marksist Eleştiri gerçekçilik anlayışına ve ekonomik esaslara dayanır. Buna göre sanat toplumsal gerçekliği yansıtır. Marksist Eleştiri’ye göre **edebiyat, üretime dönüştürülmüş ve somutlaşmış ideolojidir. Edebiyat ideolojiyi hammadde olarak alır, işler ve edebi esere dönüştürür. Bu kurama göre sanat her şeyden önce toplumun üst yapısının bir parçasıdır. Dolayısıyla dönemin ideolojisini yansıtacak ve egemen sınıfın çıkarlarına hizmet edecektir.**

Tarihsel Eleştiri kuramı eseri tarihsel çerçeve içerisinde inceler. **Eserin üretildiği çağın şartlarını ve dünya görüşünü araştırır. Biyografiden geniş bir şekilde istifade ederek sanatkârın hayatına ait bilgi ve teferruattan yola çıkar ve eserlerini aydınlatma yoluna gider.** Edebî eseri aynı zamanda bir sanat geleneğine oturtmaya çalışır. Hatta eserin şekilsel özelliklerini değerlendirir ve benzer eserlerle mukayese eder.

Yansıtma kuramına göre de edebî eser hayata tutulan aynadır. Sanatkârın anlattığı şey aynada görünenden ibarettir. Dolayısıyla sanat eseri bir taklittir. Yansıtma kuramının bu anlayışı aynı zamanda sanatın ne olduğu sorusuna da cevap niteliği taşımaktadır.

Sosyolojik Eleştiri edebiyatın tek başına var olmadığı, toplum içinde doğduğu dolayısıyla toplumun ifadesi olduğu anlayışından hareket eder. **Çağın sosyal ve kültürel şartlarının edebî eserin ortaya çıkmasında etkin rol oynadığını savunur.**

Anlatımcı Eleştiri ve Psikanalizm ise sanatkâra dönük kuramlardır. Temeli Rönesans’ın getirdiği bireycilik hareketine dayanan, neo-klasizmin akılcılığına ve kuralcılığına karşı olan Anlatımcılara göre edebî eserin **en önemli özelliği duyguları anlatmasıdır.** Yansıtma kuramının işleyişini reddeden bu metoda göre eser dış dünya gerçekliğine tutulan bir ayna değil, **sanatçının iç dünyasına açılan penceredir.** Psikanalitik Eleştiri de eseri sanatkârın ruhsal yapısı, bilinçaltı, hatta cinsel kompleksleri bağlamında ele alır. **Sanatkârı yazmaya iten sebep bastırılan duygulardır.** Dolayısıyla edebî eser şairin bastırılan, dış dünyaya yansımamış arzularının, korkularının ve çocukluk anılarının ifadesidir. Analitik Psikoloji’de ise Psikanalitik kuram sanatkâra değil metnin figürlerine uygulanır. Burada sanatkârın kişiliğiyle uğraşılmaz ancak yarattığı karakter ve kişiler eleştirmenin dikkatine sunulur.

Sanat eserini bağımsız bir yapı olarak algılayan ve en önemli unsurlar olarak dil ve yapıyı esas alan eleştiri kuramlarının en önemlilerinden biri de Rus Formalizmi’dir. Formalistler biçimsel yapının yanı sıra anlam üzerinde de durmakla beraber eseri dış unsurlara bağlı kalmadan incelemenin gerekliliğini savunurlar. Yapısalcılar da Rus Formalizmi ve Yeni Eleştiri’de olduğu gibi kullanılan dilin yapısına önem verirler. Temel olarak Yapısal dilbilimine dayanan bu metoda göre edebî eser eş zamanlılık içerisinde bağımsız bir yapı olarak incelenmelidir. **Bir eseri incelemek için tarihsel şartlara ve belli kurallara ihtiyaç yoktur.** Esas olan şey yüzeydeki fenomenlerin

---

¹⁰ Mahfuz Zariç, Yeni Eleştiri Kuramından Akademik Eleştiri Yöntemine, 102.

altında derinde yatan bazı kuralların ya da kanunların oluşturduğu bir sistemi aramak ve buna göre incelemeyi yapmaktır. **Yapısalcılar edebiyata eş zamanlı yaklaşırlar. Sanatkâr, biyografi ve metin dışı ideal dünya ile eser arasında bir bağ kurma gereği duymazlar.**

1930'larda Amerika ve İngiltere'de yaygın olan Yeni Eleştiri, T.S Eliot'ın "estetik tenkit" görüşlerinden etkilenerek ortaya çıkar. Bu kuram kendinden önceki edebiyat ve eleştiri anlayışlarına bir tepki olarak doğar ve tıpkı Rus Formalizmi ve Yapısalcılıhta olduğu gibi, edebî eser ile hayat arasında bağ kurmanın sanatın bağımsızlığı ilkesine aykırı düştüğünü savunur. **Bu bakımdan, tarih, sosyoloji ve psikoloji gibi toplumsal veya sanatçı merkezli eleştirilerin karşısında durur. Esere sanatsal endişelerle yaklaşır. Sanat eseri her şeyden önce estetik bir yapıdır. Edebî eserdeki anlam da didaktik değil, liriktir.** Yeni Eleştiri, edebî eserdeki dilin işlerliği üzerinde de durur. Söz gelimi imgesel ve göstergeye dayalı yapıyı inceler. Alımlama Estetiği, Duygusal Etki kuramından farklı olarak duygu üzerinde değil algılar üzerinde durur. Bu kurama göre sanatkâr edebî eserde her şeyi aktarmayabilir. Ancak okuyucu anlam boşluklarını arayarak estetik bir haz alır. Burada okur edilgen değil etken konumundadır.

İzlenimcilik ise bilimselciliğe, nesnelliğe ve kuralcılığa karşıdır. Eserin yapısal özelliklerine veya diğer niteliklerine bakmaz. Esas aldığı şey eleştirmendir. Eleştirmenin eserden aldığı haz ve diğer intibalar eser incelemesinde asıl olan şeylerdir. Alımlamalarımız da değişken olduğuna göre edebî eserin niteliği ve değeri de değişken ve görecelidir.

Diğer eleştiri yöntemleri şunlardır: Dış eleştiri, Olgusal Eleştiri, Yazınbilim, Metinler Arası İlişkiler kuramı, İzlekçilik, Göstergeçözümleyim, Yazınsal Göstergebilim, İstatistiksel metot, Restorasyon Eleştirisi, Lenguistik Eleştiri, Yeniden Kurma Eleştirisi, Fenomenoloji, Dogmatik Eleştiri, Feminist Yaklaşım, Diyaloglaşma kuramı, Pozitivist Eleştiri, Dekonstrüktüvizm (Yapıbozumculuk), Discours Analizi ve Hermanitik Eleştiri bu isimlerden sadece bir kısmıdır. Ancak dikkatlerden kaçırılmaması gereken temel unsur, bütün bu metotların ortak amacının edebî eseri anlama ve anlamlandırmaya yönelik olmasıdır."¹¹

Edebiyat, sanat ve bilim yapıtlarına yönelik eleştiri kuramları, 'Edebiyat Kuramları ve Eleştiri' adlı çalışmasında Berna Moran tarafından geniş biçimde ele alınmıştır.¹²

¹¹ A. Mecit Canata, Modern Eleştiri Kuramları ve Mehmet Kaplan'ın Şiir Tahlil Metodu, 141-145.

¹² **TARİHİ ELEŞTİRİ: Tarihî eleştiri ilkesel olarak şunu esas alır.** Okurun geçmiş yüzyıllarda yazılmış bir eseri anlayabilmesi, tadına varabilmesi ve değerlendirebilmesi için eserin yazıldığı çağdaki koşulları, inançlar, dünya görüşü, sanat anlayışı ve gelenekleri hakkında bilgi sahibi olması gerekir. Bundan ötürü eseri tam anlamıyla kavrayabilmek, ona, doğru bir açıdan bakabilmek için okurun o çağa dönebilmesi, yazarın amaçlarını anlayabilmesi ve o çağın okurunun gözleriyle esere bakabilmesi lâzımdır. Bu imkânı sağlamak en çok edebiyat tarihçilerine ve araştırmacılara düşer. **Eserin dili üzerinde de durmak gerekir.** Geçmiş yüzyıllarda yazılmış bir eserde bazı sözcükler artık o günkü anlamlarını kaybetmiş olabilirler. Edebiyat bilgini eserin dili üzerinde yapacağı açıklamalarla bu gibi güçlükleri ortadan kaldırmaya çalışır. Tarihî eleştiri biyografiye de geniş yer verir. Yazarın hayatına ait bilgilerden yararlanarak eserlerini aydınlatmaya girişebilir. Tarihî eleştirinin en önemli yanı eserlerin özelliklerini ortaya koymak, böylece eserde gözetilen amaçları, esere şekil veren ilkeyi belirtmek ve ona hangi açıdan bakılacağını bulmaktır.

SOSYOLOJİK ELEŞTİRİ: Sosyolojik eleştiri edebiyatın kendi başına var olmadığı, toplum içinde doğduğu ve toplumun bir ifadesi olduğu ilkesinden hareket eder. **Yazarı, eseri ve okuru sosyal koşullar belirlediğine göre, yapılacak iş, bir bilim adamı gibi davranmak** ve bu koşullar üzerine eğilerek sanatla ilgili sorunları açıklamaktır. Eserler gelişi güzel gökten inmez, onların yaratıcıları, ülkelerinin iklimi, fiziksel, politik ve sosyal koşulları tarafından belirlenmişlerdir. Belli nedenler belli sonuçlar doğurur. Biyolojide, fizikte, jeolojide olduğu gibi edebiyatta da bir determinizm vardır. Bundan ötürü eleştiri yöntemi diğer bilimlerdeki gibi olmalıdır. Bir şeyi açıklamak demek onun nedenlerini ve etkilerini göstermek demektir. Taine, edebiyat tarihini incelerken göz önüne alınması gereken nedenleri üç grup altında topluyor: ırk, ortam ve dönem. Başka toplumların farklı edebiyatları olmasını bunlarla açıklayabileceği kanısındaydı. **'İrk'** derken, Taine, biyolojik üstünlük kaygılarına bulaşmaz; bir ulusun ulusal özelliklerini kasteder daha çok. Fransızların, Almanların, İngilizlerin kendilerine özgü zihniyetleri, duyarlılıkları, bir dünyaya bakışları vardır. Ulusal

karakter, bir toplumun insanlarında doğuştan mevcut özelliklerdir. **'Dönem'** diye çevirdiğimiz moment aslında kesinlikle tanımlanmış değil ve her zaman tam aynı anlamda kullanılmıyor, ama genellikle belli bir dönem anlamına geliyor. **'Ortam'** edebiyatı açıklamada en önemli rolü oynar.

Ortamı meydana getiren koşullar arasında iklim, toprak, coğrafi durum ve toplumsal koşullar yer alır. Bunlar insanların mizacına ve karakterine yön verir. Güneşsiz, yağmurlu, sisli kuzey iklimi melankolik bir edebiyata yol açar; güneyin güneşli iklimi ise neşeli edebiyata. Taine bir dönemin edebiyatını ve yazarlarını ele alırken, ilk önce o edebiyatın yazıldığı ortama bakar. Diyelim 'Restoration' çağı. Bu çağda (1660-1700) saray çevresinde ve yüksek tabakada, ahlâkî ve dinî baskılardan kurtulmanın sonucu, ciddiyetten uzak, eğlenceye düşkün, ahlâkî bakımdan serbest bir hayat sürdürülüyordu. Bugün sosyolojik eleştiri Taine'in zamanına göre çok daha gelişmiştir. Eleştirici belli bir yazarı, eseri veya türü, yazıldığı yılların ortamını ve koşullarını inceleyerek daha iyi açıklayabilmektedir. Çünkü sosyoloji kanunları hakkındaki bilginin ilerlemesi, yöntemin kesinlik kazanması, sosyal yapıyı daha iyi inceleme ve çeşitli unsurların etkilerini daha iyi hesaplayabilme imkânını vermektedir. Şunu da söylemek gerekir ki sosyoloji bilimine dayanan edebiyat çalışmalarının büyük bir kısmı edebiyat eleştirisi sayılamaz.

MARXIST ELEŞTİRİ: Marxist eleştiri, sosyolojik eleştiri gibi, genellikle bir sanat olayının nedenlerini araştırır. Ancak sosyolojik eleştiri bu nedenlerin çeşitli olabileceğini iddia ederken Marxist eleştiri ekonomik koşulları ve toplumdaki sınıf çatışmalarını esas alır ve olayı bunlarla açıklar. Örneğin, **sanatın kökeninde 'iş'in yattığını, ilkel toplumların yaşamak için giriştikleri faaliyetlerden doğduğunu; romanın orta sınıfın güç kazanması sonucu ortaya çıktığını; 'sanat için sanat' öğretisinin kapitalist düzende sanatçının toplumdan koparak kendini yabancı görmesiyle başladığını ve burjuva sınıfına karşı bu tutumun «her şeyin satın alınabilir bir meta haline geldiği bu dünyada sanatçının meta üretmeme kararından» doğduğunu gösterir.** Kısacası sanatın, sanat türlerinin, akımlarının, üslûplarının, ekonomik alt yapı ve sınıf çatışmalarıyla ilişkilerini belirterek bunların nedenlerini ortaya koyar. **Bu eleştiri sadece nedenleri açıklamakla yetinmez; tasvir edici sosyolojik eleştiriden ayrıldığı bir nokta da, sanat eserinin meydana gelmesinde rol oynayan sosyal nedenleri yargılamasıdır.**

Edebiyatın sadece bir güzellik sorunu olmadığı, okuru ve toplumu etkileyeceği ve bu etkinin yararlı olması gerektiği düşüncesi biliyoruz ki Platon'dan bu yana süregelmiştir. Sanatın yararsızlığına ve hatta zararlı olduğuna inananlara karşı edebiyatı savunmak zorunda kalanlar genellikle edebiyatın ahlâkî yönü üzerinde durmuş, insanları eğitici rolünü belirtmişlerdir. Ama sanatçının ne gibi ilkeleri benimsemesi gerektiği konusunda fikirler ayrılır. Hangi felsefeyi, hangi dünya görüşünü, hangi ideolojiyi öğretecek, yaymaya çalışacaktır yazar? Neo-klasikler, ahlâkî bakımdan erdemliliği öğretmek istiyorlardı; Tolstoy Hıristiyanlık ve kardeşlik duygularını aşılamaktan yanadır; Mehmet Akif İslam'ın birliğini ister; Marxistler kendi ideolojilerini şart koşarlar. Kısacası edebiyatın geniş anlamdaki moral yönü ahlâkî dinî, politik, millî vb. olabilir. Berna Moran, Edebiyat Kuramları ve Eleştiri, 79-87

OKURA DÖNÜK ELEŞTİRİ: Kişisel Olmayan Öznecilik: «X güzeldir» demek «insanların çoğunluğu bu eserden hoşlanıyor (estetik zevk alıyor) demektir gibi bir tanım belki bu işi görür. Hiç değilse bir önceki tanımın göreceliğinden (relativizm) kurtulmuş oluruz. Çünkü bu tanımları kabul edince güzel şu veya bu kişiye göre değişmeyeceği gibi guruplara veya sınıflara göre de değişmez. «Bu eser çoğunluğa göre güzeldir ama eleştiricilere göre değildir» diyemeyiz; eserin güzelliğini tayin için tek bir yol vardır, o da çoğunluğun kararıdır. Unutmamalıyız ki burada göreci bir tanımdan kurtulmakla birlikte yine öznelci bir tanıma bağlı kalıyoruz, çünkü eserin güzelliği kendisindeki bir niteliğe değil de yine insanlarda uyandırdığı duyguya dayanıyor. Bundan ötürüdür ki öznelci kuram sakıncaları gidermek için tanımda şöyle bir değişiklik yapar: «X güzeldir» demek «Estetik zevki olan kimselerin çoğunluğu X'den hoşlanıyorlar» demektir. Bu tanım gelişigüzel bir çoğunluk yerine seçme bir çoğunluk getiriyor; sanattan anlayan, zevk sahibi kişilerin çoğunluğu.

Düşünürler değerleri ikiye ayırırlar: içsel değer (intrinsic value) ve dışsal veya araçsal değer (extrinsic veya instrumental value). İçsel değer hiç bir verimi, sonucu olmasa da kendi başına bir değerdir. «Güzellik», ahlâkî bakımdan «iyi», «mutluluk» birçoklarına göre içsel yani kendi başına değerler arasındadır. Dışsal veya araçsal değer ise başka bir değere araç olduğu için değerdir. Buzdolabı iyidir (değeri vardır), çünkü yemeklerin bozulmadan saklanması sağlar. Demek ki sağladığı sonucun değerli olması buzdolabına araçsal bir değer kazandırıyor. Elbette ki bu noktada durmayabiliriz. Yemeklerin saklanması neden iyidir? Çünkü ekonomik yararları vardır. Ekonomik yararlar insanların daha iyi yaşamasını sağlar. İnsanların daha iyi yaşaması mutluluğa yardım eder. Bir araçsal değerden ötekine geçerek 'mutluluğa' kadar geldik ve bazı filozoflara göre bu noktadan öteye gidemeyiz, çünkü mutluluk başka bir değere araç değildir, kendi başına değerdir ve bütün araçsal değerler sonunda mutluluk gibi bir içsel değere gelip dayanırlar.

YENİ ELEŞTİRİ: Bu akım sosyoloji, tarih veya psikoloji gibi bilimlere yaslanarak yapılan eleştirinin sanat yönünü bir yana bırakarak gayeden uzaklaşmasına bir tepkidir. Biçimcilere göre edebiyat eserini sanatın edebiyatın uygun bir yöntemle ele alacaksa 'içten eleştiri'ye başvurmadan başka çare yoktur. Berna Moran, Edebiyat Kuramları ve Eleştiri, 180-182

EDEBİYAT VE HAKİKAT: Bugün mantıkta hakikat, önermelerle ilgili bir nitelik olarak kabul edilir. Bundan ötürü, hakikatten söz etmek, bir şeyin doğru ya da yanlış olabileceğinden söz etmek demektir. Olgular kendi başlarına ne doğrudurlar ne de yanlış. «Bu soba yanlış mı doğru mu?» diye bir soru anlamsızdır; soba ne doğrudur ne de yanlış. Fakat «Ahmet Beyin evinde iki soba var» önermesi doğru mu yanlış mı diye sorabiliriz. Başka bir söyleyişle, doğruluk-yanlışlık ancak önermeler için söz konusu olabilir. Kabaca, önerme, bir olguyu tasvir eden cümledir, iki ayrı cümle aynı olguyu tasvir edebilir. «İstanbul Ankara'dan büyüktür», ve «Ankara İstanbul'dan küçüktür» cümleleri, aynı önermeyi dile getiriyorlar demektir. Bunları Fransızcaya da İngilizce söylersek cümleler değişir fakat önerme değişmez. Bir önermenin hakikati ifade etmesi, doğru önerme olması demektir ki, bu da tasvir ettiği olgunun (durumun) gerçekten öyle olmasına

EĞİTİMDE ELEŞTİRİ

Eğitim, bireyin eksikliklerini, yanlışlarını ve yanlışlarını ona göstermeyi amaçlar. Bu sayede bireyin, pek çok açıdan içinde bulunduğu koşullardan daha iyi koşullarda yaşaması amaçlanır. Eleştirileri ciddiye alan kişi gelişir, başarılı olur, aynı zamanda zaman içinde huzurlu ve mutlu olur. **Eleştirileri dikkate almayan kişi; yerinde sayar, gelişemez, mutlu ve huzurlu olamaz. Böyle bir kişi, dar bir çevrede yaşar, toplumsallaşamaz, insanların kendisiyle ilgili değerlendirmeleri onu hep tedirgin eder, kaygılarla yaşar ve yalnızlığa mahkûm olur, sahici dostluklar kuramaz, kurduğu dostlukları da sağlıklı ve kalıcı olmaz.**

Hiçbir uyarı ve eleştiriye muhatap olmadan, salt pohpohlanarak büyütülen çocukları, ileriki yaşlarda büyük acılar beklemektedir. Böyle kişiler; uyarıları ve eleştirileri, yargılanmak, küçük düşürülmek, dışlanmak veya mahkûm edilmek diye anlarlar. Bu anlayıştaki kişinin sorunlarını kendi başına çözmesi beklenmez. Her türlü uyarıyı ve eleştiriye; yargılanmak, küçük düşürülmek, dışlanmak ya da mahkûm edilmek diye anlamak, dış dünyadaki realiteye uygun olmadığı gibi, kişinin gelişim süreci için de önüne örülmüş bir duvar gibidir.

Eğitmciler, ustalar, anne-babalar, yüce sahibimizin elçileri insanlardaki bu eksiklikleri gidermek isterler. Bu süreci doğru değerlendirenler, soğuğa-sıcağa, yağmura-çamura, fırtınaya-kasırgaya, hileye-sahtekârlığa, yalana-dolana, şeytani her türlü alavere-dalavereye karşı korunaklı ve dayanıklı olurlar.

ELEŞTİRİSİZ BİR GÖRÜŞ OLABİLİR Mİ?

Allah, insanlara ilahi kitap göndermekle, o kitaba sahip çıkanları eleştiri kültürünü en üst perdeden yaşatma göreviyle de sorumlu kılmıştır. Yaşadıkları dünyada haksızlıklara, yolsuzluklara, adaletsizliklere, zulme karşı sabah-akşam sözlü ve fiili olarak karşı duruşlarını ortaya koyacaklardır. Bu bataklıklardan kirlenenleri ve bu batağa batanları uyaracak ve eleştirilerini ortaya koyacaklardır. Çünkü ilahi din, ilahi ilkeler ve değerler bütünüdür. Şeytani güçler, ilkeleri ve değerleri anlamsızlaştırmak isteyecek, insanları ilkesiz bir yaşama, ahlak temelinden yoksun dini ritüellere mahkûm etmek isteyecektir. Bu anlayışın öncüleri, insanları hak etmediği durumlarda alkışlayacak ve ödüllere boğacak; hak ettiği durumlarda görmezlikten gelecek veya itibarsızlaştıracaklardır. Bu şeytani oyuna pek çok kişi alet olacak, "kalbi kırmama, gönlü hoş tutma" adına hak sözler gereksiz bulunacak, boş işlere ve davranışlara gıptayla bakılacaktır.

Çağımızda, evrensel hiçbir doğrunun olmadığını, göreceli ve dönemsel olduğunu, hiçbir düşünce ve görüşün, hiçbir ilke ve değerın mutlak doğru olmadığını savunan "New Age" felsefik akımı, post modernizm adı altında ilahi mesajların altını oymak istemektedir. Ortada kesin bir tane dahi doğru olmayınca uyarı ve eleştiri konusu yapılabilecek bir söylem ve eylemden de söz edilemez.

Mistik öğretiler de, "Hangi nedenle olursa olsun gönül kırma!" gibi sözlerle bu anlayışa örtülü destek vermektedirler. "Yaradan'dan ötürü severiz" ifadesi, koşulsuz sevgiyi öngörür; koşullu sevgi

---

bağlıdır. İstanbul Ankara'dan büyükse yukardaki önerme doğrudur, değilse yanlıştır. Örneğin «Yaşasın İstanbul» cümlesi bir olguyu tasvir etmez, bir duyguyu dile getirir, ya da başkalarında bir duygu uyandırmak için kullanılmıştır. Dilin duygusal kullanımında doğruluk-yanlışlık söz konusu değildir ve edebiyatta dilin kullanılışı işte bu duygusal alandadır. (Berna Moran, Edebiyat Kuramları ve Eleştiri, 273)

için ise güçlü bir tez değildir. Çünkü bütün insanları Allah yaratmıştır; onların arasında iyi, doğru ve adil insanlar olduğu gibi kötü, sahtekâr ve zalim insanlar da vardır. Kötü, sahtekâr ve zalim insanlar, doğal olarak sevilmezler ve uyarı ve eleştiriye maruz kalırlar. Bu argüman, teorik olarak koşullu gibi görünse de pratikte/uygulamada herhangi bir koşul göze çarpmaz. Bu nedenle, "Yaradan'dan ötürü hoş görürüz" ifadesi, küçük hatalar olsa bile hoşgörülü bir toplum için daha doğru bir yaklaşımdır.

Mistik öğretilerde elbette sevginin dereceleri vardır; merhale (seyrû sülûke) kat etmiş birine gösterilecek sevgi ile merhale kat etmeye hiç ilgi duymayan birine gösterilecek sevgi ve ilgi aynı/eşit değildir. Bu anlayış, gönül kırmamayı merkeze alıyor gibi bir sözlü ve fiili bir görüntü verse de buna uygun davranıldığını söylemek oldukça güçtür. Denebilir ki mistik öğretilerde de, mesafe ve merhale kat ettiği düşünülen kişiler yoğun ve ağır eleştirilerden ve görevlerden geçmişlerdir. Ne var ki bu eleştirilerin doğruluğunu test etme gibi sağlam bir kriterden söz etmek zordur. Diğer taraftan mistik eserleri incelediğimizde onlardaki hicivleri (yergileri, eleştiri amacı güden söylemleri) göz ardı edemeyiz. Bu eserler, yalnızca edebi düzeydeki bir yazın etkinliği değil, birebir hayat içindeki konuşmaları da içermektedir. "Adamın biri gelir ve Şems'e şunu sorar" diye başlayan Şems'e ait pasajlarda, oldukça ağır hicivlerin göze çarptığını ve gönül kırmama gibi bir endişenin olmadığını görebiliriz.

Yazımın başında belirttiğim gibi ne tür din, inanç ve ideoloji olursa olsun gerek topluluk içindekiler arasında ve gerekse de topluluk dışındakilere karşı eleştiri hep var olagelmıştır. Bazılarında eleştirisiz ve itirazsız bir görüntü verilse de, gerçek bu değildir. O yüzden, şunu söylemek mümkündür. Eleştirisiz bir toplum veya topluluk yoktur, olamaz ve olmamalıdır.

ELEŞTİRİDEN YOKSUN İLİŞKİLER

Eleştiri kültüründen yoksun büyüyen insanlar, ilkesiz insanların oyunlarına gelmekte ve onların anlık saçmalıklarını bir malzeme olarak kullanmaktadırlar. Filan topluluğun insanları birbiriyle çok tatlı geçinmekte ve aralarında olumsuz sayılabilecek bir şeyin olmadığını iddia etmektedirler. Eğer böyle bir topluluk varsa, bilinmelidir ki bu toplulukta, ya aralarındaki yüksek çıkar ilişkisinden dolayı yaşanan haksızlıklara ve sorumsuzluklara göz yumulmaktadır ya da topluluğun üyeleri bu yolla uyutulmaktadır ki ileride onlar kendi kötü emelleri için kullanılsın. Ayrıca özlemi duyulan insanlarla birlikte yaşamaktan onları alıkoyan ne vardır ki!?

Her ne yaşanırsa yaşansın, yaldızlı ve süslü sözlerle kurulan ilişkiler aldatıcıdır. İşin sonunu ve ilahi adaleti düşünmeyenler, önüne gelene mavi boncuk dağıtan kişilerin oyununa gelmektedir.

"Böylece her peygambere, insan ve cin şeytanlarından düşman kıldık. **Onlardan kimisi, kimisini aldatmak için birtakım yaldızlı sözler fısıldarlar.** Rabbin uygun görseydi, bunu yapamazlardı. Öyleyse, onları yalan olarak düzmekte olduklarıyla baş başa bırak. Bir de **ahirete inanmayanların gönülleri/zihinleri ona meyletsin de ondan (bu yaldızlı ve içi çarpık sözlerden) hoşlansınlar** ve yüklenmekte olduklarını yüklenedursunlar." (6En'am/112-113)

İLAHİ KİTAP VE ELEŞTİRİ

Rasyonel ahlaka dayalı Kur'an merkezli İslami anlayışta, koşulsuz sevgi, henüz sorumluluğu olmayan çocuklara karşı mümkün olabilir. Bu durum, çocukların bile, değerlere saygılı ve sorumlu davranmalarına göre değişkenlik gösterir. Sevgi, derece derecedir; artabilir ve eksilebilir. Sevgedeki

azalma, mutlaka nefreti gerektirmez. Nefret, belki yanlış, kötü ve zararlı davranışların uyarılara rağmen bile bile ve gitgide artmasıyla zamanla oluşabilecek bir duygudur.

Gerçekten Allah'a inananlar; zalimleri, sahtekârları, katilleri, hırsızları, haksızlık edenleri sevmezler. Özetle, bir insan zalim ise Müslümanlar o kişiyi sevmezler. Çünkü zalimler, kötülükte öne geçmişler ve bu tutumlarını sürdürmektedirler. Evet, inananlar, yetişkin insanlar konusunda koşullu sevgi sahibidirler. Bu, gayet anlaşılır bir durumdur. Sevgi, tanıma, bilme, emek ve zaman işidir. Gitgide artar ve azalır. Ancak onlar, tanımadıkları insanlara karşı saygılıdır. Onların insan olduğunu, önemli olduğunu bilirler. Onları tanımak isterler. Tanıdıkça onlara karşı bir yakınlık veya uzaklık hissederek. Çünkü onların bir ölçüleri vardır: Erdem. Erdemli insanları erdemli yapan bazı özellikler şunlardır: Güvenirlik, dürüstlük, adalet, söze bağlılık, saygı, tutarlılık, merhamet, hoşgörü...

Müslümanlar, Allah'tan başka hiç kimseye koşulsuz bağlı değildirler. Allah'ın ne istediği ise Kitab'ında belirtilmiştir. Onlar, bilmedikleri değil bildikleri metnin, ilahi sözleşmenin altını imzalamışlardır. Oradaki değerleri doğru buldukları için onaylamışlardır. Doğru buldukları için doğru yolu bulmuşlardır. Evet, ortada koşulsuz değil, koşullu bir bağlılık vardır. (Bkz. 60/12'de Hz. Peygamber'e bile koşullu bağlılıktan söz edilmiştir. İnananlar, ortak iyi (ma'ruf) olan konularda Hz. Peygamber'e karşı çıkmamak üzere bağlılık sözü vermişlerdir. Diğer bir örnek, inananların, Allah'ın Elçisi'ne, "Bu, Allah'ın emri mi, yoksa sizin kişisel tercihiniz mi?" gibi sorularıdır.

KUR'AN'DA ELEŞTİRİ VE TARTIŞMAYLA İLGİLİ KAVRAMLAR

a) TARTIŞMAK (CİDÂL/MUCÂDELE)

İnsanların çoğu, çoğu konuda tartışmaya düşkündür.

"Bu Kur'an'da insanlara her çeşit misali türlü biçimlerde anlattık. Ama insan, her konuda tartışmaya düşkündür (cedel). (18Kehf/54)

"Apaçık ortaya çıktıktan sonra hakikat konusunda seninle tartışıyorlar (cidâl)..." (8Enfal/6)

Hakkı reddetmiş insanları hakikati çürütmek amacıyla bilgi ve belgeye dayanmadan geçersiz delillerle tartışmaktadırlar. Böyle kişiler, ya kötü niyetli ya da bozuk niyetlidirler. Bu tartışmanın gerekçesi, bazen akıl hocaları olan efendilerini savunmak, bazen de kibirli olmalarındandır.

"Hakkı reddetmiş kişiler, **hakikati çürütme amacıyla hurafe ve batıl inançlarla(batıl) sürtüşmeye girmektedirler (cidâl)...**" (18Kehf/56; 40Mümin/5)

"İnsanlardan kimisi, **sağlam bir bilgiye(ilm) dayanmadan** Allah'a ait konularda sürtüşmeye girer(cidâl). Karpisli her türlü ayartıcıyı (şeytan) örnek alır(ittiba)." (22Hacc/3)

"Onlar, Allah'ın ayetleri konusunda kendilerine gelmiş **hiçbir delile(sultan) dayanmadan** sürtüşmeye girmekte (cidâl) olan kişilerdir..." (40Mümin/35)

"Allah'ın ayetleri konusunda kendilerine gelmiş **hiçbir delile (sultan) dayanmadan** sürtüşmeye girmekte (cidâl) olan kişiler var ya, kuşkusuz onların **sinelerinde kibirden başka bir şey yoktur.**" (40Mümin/56)

Tartışmak, yapısında sertlik olsa da, konuşarak bilgi ve belgeye dayalı olur. Nitekim Allah'ın takdir ettiği tartışma¹³, hukuk ilkelerine dayalı, ideal öğütler içeren ve konuşma yoluyla yapılan tartışmadır:

“İnsanlardan kimisi, Allah'a ait konularda **sağlam bir bilgiye(ilm) dayanmadan, bir yaşam rehberi(hudâ) ve aydınlatıcı ilahi bir kitap olmadan** sürtüşmeye girer(cidâl).” (22Hacc/8)

“İnsanlardan kimisi, Allah'a ait konularda **sağlam bir bilgiye(ilm) dayanmadan, ne bir yaşam rehberi (hudâ), ne de aydınlatıcı ilahi bir kitap olmadan** sürtüşmeye girer (cidâl).” (31Lokman/20)

“Rabbinin yoluna **hukuk ilkeleriyle (hikmet) ve ideal öğütle** davet et. Onlarla **en ideal biçimde** tartış (cidâl). Kuşkusuz Rabbin, yolundan sapanları en iyi bilen O'dur. O, yola gelenleri de en iyi bilendir.” (16Nahl/125)

“Eşi hakkında seninle tartışan (cidâl) kişinin görüşünü Allah duymuştur.” (58Mücadile/1)

“İçlerinden zulmetmiş kişiler hariç, Kitap ehliyle **en ideal tarzdan başka türlü tartışmaya** girmeyin(cidâl).” 29Ankebut/46

b) SÜRTÜŞMEYE GİRMEK/ÇEKİŞMEK (NİZALAŞMAK/TENÂZU')

Tartışmanın daha sertleşmesidir; sesin yükselmesi, sözcüklerin dokunaklı olmasıdır.

“Orada kadeh tokuştururlar (tenâzu')..” (52Tur/23)

İnsanlar, zarar görme korkusu ve dünyevi çıkarlar gibi çeşitli gerekçelerle seslerini yükseltmekte ve kırıncı olmaktadır. Bunun sonucu, yılgınlık ortaya çıkmakta ve daha önceki birlik bilinci ve gücü zayıflamaktadır.

“Allah, sana onları **uykunda az gösteriyordu**. Eğer sana onları çok gösterseydi, **yılgınlığa düşer ve iş konusunda sürtüşmeye girerdiniz/çekişirdiniz(tenâzu')**...” 8Enfal/43

“Allah'a ve Elçisine **itaat edin, birbirinizle çekişmeyin/ sürtüşmeye girmeyin(tenâzu)**, yoksa yılgınlığa düşersiniz, gücünüz(ruh) gider...” 8Enfal/46

“Allah, kendi izniyle, onları (müşrikleri) kırıp geçirdiğiniz sırada size olan vaadini gerçekleştirdi. Sonunda sevdiğiniz şeyi (zaferi) size gösterdikten sonra, zaaf gösterdiniz. **İş konusunda tartıştınız/nizalaştınız /sürtüşmeye girdiniz (tenâzu')** ve emre karşı geldiniz. İçinizden dünyayı isteyenler de vardı, ahireti isteyenler de.” (3Al-i İmran/152)

“Ey inananlar! Allah'a itaat edin, Elçiye ve sizden olan buyruk sâhibine itaat edin. Eğer **herhangi bir konuda sürtüşmeye giderseniz (tenâzu')**; -Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız - onu Allah'a ve Elçiye götürün...” 4Nisa/59

c) GEREKÇELİ DELİLLE (BAHANE) TARTIŞMAK (HÜCCET/MUHÂCCE)

Rabbimizin huzurunda delil kullanma endişesi

¹³ Zahir B. Awad el-Elmaî, Kur'an'da Tartışma Metodları, 25-26,55.

“Onlar iman edenlerle karşılaştınca, ‘İman ettik’ derler. Birbirleriyle baş başa kaldıklarında da şöyle derler: **‘Rabbimizin huzurunda aleyhinize gerekçeli delil olarak kullansınlar** (muhâcce) diye mi, Allah’ın size bildirdiklerini onlara söylüyorsunuz? Akıl erdiremiyor musunuz?” 2Bakara/76

“Sizin dininize uyandan başkasına inanmayın” (dediler). De ki: “Şüphesiz hidayet, Allah’ın hidayetidir. Size verilenin benzeri, birisine de verilmesinden mi, yoksa **Rabbimizin huzurunda aleyhinize gerekçeli delil olarak kullanacak olmasından** (muhâcce) mı?..” 3Al-i İmran/73

Sözde gerekçelerin (bahanelerin) arkasına sığınmak

“Nereden (yola) çıkarsan yüzünü Mescid-i Haram'a doğru çevir, nerede olursanız, yüzünüzü o yana çevirin ki, zulmedenlerden başka hiç kimsenin, **aleyhinizde gerekçeli hiçbir delili/bahanesi** (hüccet) olmasın.” 2Bakara/150

“Müjdeleyici ve uyarıcı elçiler olarak (gönderdik) ki, elçiler geldikten sonra insanların **Allah'a karşı gerekçeli hiçbir delili/bahanesi** (hüccet) kalmasın...” 4Nisa/165

“Allah bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbinizdir. Bizim işlediklerimiz bize, sizin işledikleriniz sizedir. Bizimle sizin aranızda **gerekçeli delile dayalı bir tartışma** (hüccet) yoktur...” 42Şura/15

“Onlara ayetlerimiz açıkça okunduğu zaman onların **sözde gerekçeli delilleri** (hüccet) ancak, ‘Doğru söyleyenler iseniz babalarımızı getirin’ demek oldu. 45Casiye/25

Hak karşıtlarının sözde delillerle tartışmaları

“İşte siz böyle kimselersiniz! Diyelim ki bilgi sahibi olduğunuz konuda **gerekçeli delillerle tartışmaya giriştiniz** (muhâcce). Ne diye bilgi sahibi olmadığınız konuda **gerekçeli delillerle tartışmaya giriyorsunuz** (muhâcce)?” 3Al-i İmran/66

“Kim sana gelen ilimden sonra seninle **sözde gerekçeli delillerle tartışmaya kalkarsa** (muhâcce), de ki: “Gelin oğullarımızı ve oğullarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendimizi ve kendinizi çağıralım, sonra gönülden lanetle duâ edelim de, Allah’ın lanetini yalancılara üstüne atalım!” 3Al-i İmran/61

“Halkı onunla **sözde delillerle tartışmaya girişti** (muhâcce). (O onlara) dedi ki: “Beni doğru yola iletmış iken benimle Allah hakkında mı **sözde delillerle tartışmaya kalkışıyorsunuz** (muhâcce)? 6En’am/80

“Seninle **sözde delillerle tartışmaya** tartışmaya girişirlerse(muhâcce), de ki: “Ben de özümü Allah'a teslim ettim bana uyanlar da.” 3Al-i İmran/20

“Ey kitap ehli! İbrahim hakkında ne diye **sözde delillerle tartışmaya giriyorsunuz** (muhâcce) ki? Oysa Tevrat da, İncil de ondan sonra indirilmiştir. Siz hiç düşünmüyor musunuz?” 3Al-i İmran/65

“Onlara de ki: “Bizimle Allah hakkında mı **sözde delillerle tartışmaya giriyorsunuz** (muhâcce) ki? Hâlbuki O, bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbinizdir. Bizim işlediklerimiz bize, sizin işledikleriniz size aittir...” 2Bakara/139

“Allah hakkında, O’na olumlu cevap verildikten sonra **sözde gerekçeli delillerle tartışmaya giren** (muhâcce) kişiler var ya, onların **sözde gerekçeli delilleri** (hüccet) Rableri katında geçersizdir.” 42Şura/16

Allah’ın bildirdiği gerekçeli deliller

De ki: "**Güçlü-etkili gerekçeli delil** (hüccet), Allah'ındır." 6En'am/149

"İşte bunlar, halkına karşı İbrahim'e verdiğimiz **gerekçeli delilimizdir** (hüccet)." 6En'am/83

d) DÜŞMANCA (HUSUMET KAYNAKLI) ÇEKİŞMEK/ AĞIZ KAVGASI ETMEK

Kötü insanların çekişmesi, çıkar amaçlıdır

«İnsanlardan öylesi var ki, günübürlük (dünya) hayatı hakkındaki sözleri (görüşleri) hoşuna gider; bir de kalbindekilere Allah'ı şahit tutar (iyiniyetli - doğru sözlü olduğuna dair Allah adına yeminler eder). Oysa o, husumet göstermede en inatçıdır." (2Bakara/204)

"Süslenerek narin bir biçimde yetiştirilen kimse mi?" Oysa çekişmede/ağız dalaşında (hısâm) kendisi de yeterince net değildir." 43Zuhruf/18 (Bkz. 43/52; 16/4; 36/77)

Allah hakkında çekişen taraflar

"Rableri hakkında çekişen (ihtisâm) iki hasım (hasm)..." 22Hacc/19

"Allah'a kulluk edin" diye Semûd kavmine, kardeşleri Salih'i peygamber olarak göndermiştik. Bir de ne görsün, onlar birbiriyle çekişen (ihtisâm) iki grup olmuşlar. 27Neml/45

"Hangisi daha iyi, bizim ilahlarımız mı yoksa o mu?" derler. (Ama) onlar bunu, sırf tartışma (cedel) olsun diye sana getiriyorlar. Evet, onlar kavgacı/tartışmacı (hasım) bir toplumdur!" 43Zuhruf/58

Allah'ın huzurunda çekişerek birbirini suçlamak

Allah, şöyle der: "Benim huzurunda çekişmeyin(ihtisâm). Çünkü ben bu (konudaki) uyarıyı size önceden yaptım." 50Kaf/28

"Sonra siz, kıyamet günü, Rabbinizin huzurunda çekişeceksiniz (ihtisâm)." 39Zümer/31

"Onlar orada çekişerek (ihtisâm) derler ki" 26Şuara/96

İyi insanlar kötü insanlar adına asla çekişmemeli

"Sakin hainler adına çekişen/münakaşa eden taraf (hasım) olma." 4Nisa/105

İnananların çekişmesi

"Meryem'e hangisi kefil olacak diye (kur'a) oklarını atarlarken sen onların yanında değildin; birbirleriyle çekiştikleri (ihtisâm) zaman da sen yanlarında değildin." 3Al-i İmran/44

"Yüce topluluk çekişirlerken (ihtisâm) (aralarında) neler geçtiği hakkında bir bilgim yoktu." 38Sad/69

"Sana çekişmeli davacıların (hasm) haberi geldi mi? Hani onlar duvarı aşarak mabede girmişlerdi." 38Sad/21

"Hani Dâvûd'un yanına girmişlerdi de Dâvûd onlardan korkmuştu. Onlar, 'Korkma! Biz, iki çekişmeli davacıyız. Birimiz diğerine haksızlık etmiştir. Aramızda adaletle hükmet. Zulmetme ve bizi hak yola ilet' dediler." 38Sad/22

e) KINAMAK VE ELEŞTİRMEK

Yaptığı yanlışlara yönelik eleştirilerin haksızlığını kanıtlamak

“Bunun üzerine kadın onlara dedi ki: ‘İşte bu, beni hakkında kınadığınız (levm) kimsedir.’” 12Yusuf/32

Kötü insanların eleştirilerinden etkilenmemek

“Mü'minlere karşı alçak gönüllü, kâfirlere karşı onurludurlar. Allah yolunda mücadele ederler, hiçbir kınayıcının kınamasından (levm) korkmazlar.” 5Maide/54

Yanlış yapınca kınanma ve eleştirilmeyi hak edersin

“Eli sıkı olma, büsbütün eli açık da olma. Sonra kınanır (levm) ve çaresiz kalırsın.” 17İsra/29

Doğru işler, eleştiri konusu yapılamaz

“Ancak eşleri yahut ellerinin sahip olduğu hariç. Onlar kınanmazlar (levm).” 23Müminun/6

Kurtuluşun yolu, özeleştiri yapmaktan geçer

“O kınanıp (levm) dururken balık onu yuttu.” 37Saffat/142

“Bunun üzerine birbirlerini kınamaya başladılar.” 68Kalem/30

“Sık sık özeleştiri yapan kişiyi tanık tutarım ki!” 75Kıyamet/2

f) İĞNELEMEK

Çıkar odaklı yaşayanlar, korku anında kenara çekilir, sinerler; korku gidince hazıra konmak isterler

“Size karşı cimriler olarak (gelirler). Ama korkulu bir durum olunca onların, üstüne ölüm baygınlığı çökmüş insan gibi, gözleri dönerek sana baktıklarını görürsün. Korku gidince mala düşkünlük göstererek sizi sivri dillerle incitirler (selk)...” 33Ahzab/19

g) BAHANELERİN ARKASINA SİĞİNMAK

Hayati durumlarda sorumluluklarından kaçanların mazeret ve bahaneleri, inandırıcı olmaz

“Bedevilerden özür ve bahanelerin arkasına sığınanlar, kendilerine izin verilmesi için geldiler; Allah'a ve Elçisine yalan söyleyenler de oturup kaldılar. Onlardan inkâr edenlere, acı bir ceza erişecektir.” 9Tövbe/90

“Zayıflara, hastalara, harcayacak bir şey bulamayanlara, Allah ve Elçisi için öğüt verdikleri takdirde (sefere katılmamalarından ötürü) bir günâh yoktur. İyilik edenlerin aleyhine bir yol yoktur

(onlar kınanmazlar). Allah, bağışlayandır, esirgeyendir. Kendilerini bindirip (cepheye) sevk edesin diye sana geldikleri zaman, senin, "Sizi bindirebileceğim bir şey bulamıyorum" dediğin; bu uğurda harcayacakları bir şey bulamadıklarından dolayı üzüntüden gözleri yaş döke döke geri dönen kimselere de bir sorumluluk yoktur. Sorumluluk ancak, zengin oldukları hâlde senden izin isteyenlerdir. Bunlar, geride kalan (kadın ve çocuk)larla birlikte olmaya razı oldular. Allah da kalplerini mühürledi. Artık onlar bilmezler. Onlara döndüğünüzde, size mazeret beyan edeceklerdir. De ki: "Mazeret beyan etmeyin. Size kesinlikle inanmayız. Çünkü Allah bize sizin durumunuzu bildirdi. Bundan böyle davranışlarınızı Allah da Resûlü de görecektir. Sonra hepiniz, gaybı da görülen âlemi de bilene döndürüleceksiniz de yapmakta olduğunuz şeyleri size haber verecek. Yanlarına döndüğünüz zaman, kendilerini rahat bırakmanız için size Allah adıyla yemin edeceklerdir. Artık onların peşini bırakın. Çünkü onlar pistir. Kazandıklarının karşılığı olarak, varacakları yer de cehennemdir. Kendilerinden razı olabilirsiniz diye, size yemin edeceklerdir. Siz onlardan razı olsanız bile, Allah o fasıklar topluluğundan asla razı olmaz." (9Tövbe/91-96)

İlkesel konuları hafife alanların bahaneleri geçersizdir

"Eğer onlara sorsan: 'Biz sadece lafa dalmış, şakalaşıyorduk!' derler. De ki: 'Allah ile, O'nun ayetleriyle ve O'nun Elçisi ile mi alay ediyordunuz?' Hiç özür dilemeyin, siz inandıktan sonra inkâr ettiniz. Sizden bir kısmını affetsek bile suç işlediklerinden dolayı bir kısmına da ceza vereceğiz." 9Tövbe/65-66

Kıyamet günü mazeret getirenlerin bahanelerine kulak verilmez

"Ey inkâr edenler! Bu gün özür dilemeyin! Siz ancak yapmakta olduklarınızın karşılığını görüyorsunuz." 66Tahrim/7

"Kendilerine izin de verilmez ki özür dilesinler." 77Mürselat/36

Kıyamet günü getirilen mazeretler bir işe yaramaz

"Mazeretlerini ortaya koysa da, o gün insan kendi aleyhine şahittir." 75Kıyamet/14-15

"Artık zulmetmiş olanlara o gün, ne mazeretleri fayda verir ve ne de kendilerini düzeltmelerine izin verilir." 30Rum/57

"O gün zalimlere, mazeretleri fayda vermez. Lânet de onlarıdır, kötü yurt da onlarıdır." 40Mümin/52

MÜŞRİKLERE YÖNELİK ELEŞTİRİLER

İlahi değerler insana ideal kişilik kazandırmayı amaçlamaktadır. Tüm peygamberler ve onların yakın dostları uyarı görevlerini hayatları boyunca, daima canlı tutmuşlardır.

"De ki: "Hakikatin en güvenilir şahidi kimdir?" De ki: 'Allah benim ile sizin aranızda şahittir. **Bu Kuran bana vahyedildi ki ona dayanarak sizi ve onun ulaşabileceği herkesi uyarabileyim.**' Siz, Allah'tan başka ilahların olduğuna şahitlik yapabilir misiniz? De ki: 'Ben (böyle) bir şahitlik yapmam!' De ki: 'O, tek bir ilahtır. Allah'tan başka şeylere ilahlık yakıştırmak benden uzak olsun!' (6En'am/19)

"İbrahim, babası Azer'e demişti ki: **'Sen putları tanrılar mı ediniyorsun? Doğrusu ben seni ve kavmini açık bir sapkınlık içinde görüyorum.'** (6En'am/74)

"Yoksa O'ndan başka tanrılar mı edindiler? De ki: '(Bu hususta kesin) delilinizi getirin. İşte benimle beraber olanların da öğüdü ve benden öncekilerin de öğüdü budur.' **Ama çokları hakkı bilmezler, bundan dolayı onlar, (haktan) yüz çevirirler.**" (21Enbiya/24)

"Eğer onlar tanrı olsalardı oraya (ateşe) girmezlerdi. Oysa hepsi orada süresiz kalacaklardır." (21Enbiya/99)

"O'ndan başka tanrılar edinir miyim hiç? Eğer O çok esirgeyen, bana bir zarar vermek dilese, onların şefaati bana hiçbir yarar sağlamaz ve onlar beni kurtaramazlar." (36Yasin/23)

"Allah'tan başka uydurma tanrılar mı istiyorsunuz?" (37Saffat/86)

"Allah'tan başka, kendilerine yakınlık sağlamak için tanrı edindikleri şeyler, kendilerine yardım etselerdi ya! Hayır, (tanrıları), onlardan kaybolup gittiler. **İşte onların yalanları ve uydurmaları budur.**" (46Ahkaf/28)

Evet, yukarıdaki ayette bazı insanların hoşuna gitmeyecek ifadeler vardır. Demek ki ilahi din, her zaman gönül alma dini değildir. Allah'a ortak edilenler eleştirilmektedirler. O yüzden, Kur'an'ın bazı muhatabı olan çoktanrıcular, inananlara karşı küstahlık yoluna gitmiş ve şiddete başvurmuşlardır.

"Ey kavmim! Nasıl olur da ben sizi kurtuluşa çağırdığım halde siz beni ateşe çağırırsınız?" (40Mümin/41)

"O, Nuh'a emrettiğini -ve sana (ey Muhammed,) vahiy aracılığıyla öğrettiğimizi ve aynı zamanda İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya emrettiğimizi- sizin için de din olarak uygun gördü. Dini ayakta tutun ve din konusunda fırka fırka/ grup grup olmayın. **Onları kendisine davet ettiğin şey, çoktanrıculara ağır geldi.** Allah, dileyen herkesi kendine yöneltir ve O'na yönelenleri doğru yola ulaştırır." (42Şura/13)

"Onlara Nuh'un haberini oku. Hani kavmine demişti ki: "Ey kavmim, **benim makamım ve Allah'ın ayetleriyle hatırlatmalarım eğer size ağır geliyorsa ben, şüphesiz Allah'a tevekkül etmişim.** Artık siz ortaklarınızla toplanıp yapacağınız işi karara bağlayın da işiniz size örtülü kalmasın (veya tasa konusu olmasın), sonra hakkımdaki hükmünüzü -bana süre tanımaksızın- verin." (10Yunus/71)

"İkiniz birlikte doğruca Firavun'a gidin; çünkü o gerçekten her türlü ölçüyü aşmış bulunuyor! **Ama onunla yumuşak bir dille konuşun ki, o zaman belki aklını başına toplar,** yahut (böylece, en azından kendisine) gözdağı verilmiş olur. Dediler ki: "Rabbimiz, gerçekten, onun bize karşı 'taşkın bir tutum takınmasından' ya da 'azgın davranmasından' korkuyoruz." (20Taha/43-45)

MÜNAFIKLARA YÖNELİK ELEŞTİRİLER

Muhatabınızın açık yanlışlarını görmezden gelmek, bu konulardan söz etmemek, polyanacılık oynamak, ona iyilik etmek değildir. Değerlerden ödün vererek çoğu kez çekilecek acılara, yaşanacak haksızlıklara göz yummaktır.

"Onlar, senin kendilerine yaranmanı (uzlaşmanı) arzu ettiler; o zaman onlar da sana yaranıp uzlaşacaklardı." (68Kalem/9)

Erdemli, sorumlu ve iç disiplinli yaşama ve kişilikli davranma konusundaki uyarıları 'gurur meselesi' yapmayı ilahi mesaj mahkûm eder. İnsanın kişisel ve basit çıkarlarını merkeze alan savunmasını haklı bulmaz. İnsanlara şirin görünmek için kaypaklık gösteren tiplerinin, ellerine güç geçince ne denli bozguncu ve yıkıcı olacağına işaret eder:

«İnsanlardan öylesi var ki, dünya (gündelik) hayatı hakkındaki sözleri (görüşleri) senin hoşuna gider; kalbindekilere de Allah'ı şahit tutar (iyiniyetli - doğru sözlü olduğuna dair Allah adına yeminler eder). Oysa o, en dirençli (yaman) hasımdır.

Eline fırsat ve yetki geçince yeryüzünde (ülke içinde) bozgunculuk çıkarmaya, ekinleri (ekonomik ve kültürel değerleri) ve nesilleri (sosyal değerleri) yok etmeye çalışır. Oysa Allah bozgunculuğu sevmez.

Ona, 'Allah karşısında sorumlu ve içdisiplinli davran!' denildiği zaman, kibir ve gururu onu günaha sevk eder. Onun hakkından Cehennem gelecektir. Ne kötü bir konaklama yeridir orası!

Ama insanlar arasında öylesi de var ki, Allah'ın rızasını kazanmak için kendisini feda eder: Allah ise, kullarına karşı daima şefkatlidir. » (2Bakara/204-207)

"Yoksa kalplerinde hastalık bulunanlar, Allah'ın kinlerini hiç (ortaya) çıkarmayacağını mı sandılar?" (47Muhammed/29)

"Eğer biz uygun görürsek, sana onları elbette gösteririz, böylelikle onları simalarından tanırısın. Esasında, **sen onları, söyleyiş tarzından (üsluplarından) da tanırısın.** Allah, yaptıklarınızı bilir." (47Muhammed/30)

"Onları gördüğünde dış görünüşleri/fizikleri hoşuna gider ve konuştuklarında ne söylediklerine kulak vermek istersin. Onlar, adeta dikili kütükler gibidirler, her çılgığı kendilerine/aleyhlerine (yönelik) sanırlar. Onlar (bütün inançlara) düşmandırlar, öyleyse onlara karşı dikkatli ol." (63Münafıkun/4)

Eleştiri kültürünü, kavga ve savaş gibi ölüm kalım meselesi olarak algılayanlar, amaçlarla araçları birbirine karıştırmaktadırlar. Sözün amacı yerine sözcüklere takılmaktadırlar. Parmağın gösterdiği yer yerine parmağın duruşuyla ilgilenmektedirler. O yüzden, onlara hatırlatıcı, uyarıcı her türlü sözler ve davranış, onlara çok ağır gelmekte, uyarılardan çok fazla etkilenmektedirler.

"İnsanlardan öylesi vardır ki, "Allah'a iman ettik" der; fakat **Allah uğruna rahatsızlık/olumsuzluk/eziyet gördüğü zaman, insanların sınamasını (fitnesini) Allah'ın azabıymış gibi sayar;** ama Rabbinden 'bir yardım ve zafer' gelirse, andolsun: "Biz gerçekten sizlerle birlikteydik" demektedirler. Oysa Allah, alemlerin sinelerinde olanı daha iyi bilen değil midir?" (29Ankebut/10)

"Allah muhakkak iman edenleri de bilmekte ve muhakkak münafıkları da bilmektedir." (29Ankebut/11)

Eleştiri kültürünü, kavga ve savaş gibi ölüm kalım meselesi olarak algılayanlar, insanları çok fazla dikkate almaktadırlar. İnsanların yanında eksikliklerinin veya hatalarının görülmesini kendi bitişleri ve tükenişleri olarak görmektedirler. Onur ve itibarı, dürüst ve erdemli yaşamakta değil birilerinin ilgisine bağlamaktadırlar.

“Onlar (münafık ikiyüzlüler), müminlerin yanı sıra küfre sapanları dostlar ediniyorlar. **Onların yanında onur ve izzet mi arıyorlar?** Onur ve izzetin tümü Allah'ındır.” (4Nisa/139)

“Allah, Kitap'ta size şunu da indirmiştir: **Allah'ın ayetlerinin inkâr edildiğini, bu ayetlerle alay edildiğini işittiğinizde, bir başka söze dalıncaya kadar, onlarla birlikte oturmayın.** Aksi halde siz de onlar gibi sayılırsınız. Hiç kuşkusuz Allah, münafıklarla kâfirleri cehennemde bir araya getirecektir.” (4Nisa/140)

Çirkefliklerin, yalanların ve iftiraların egemen olduğu bir ortamda tepkisiz kalmak ya dalıp gitmekten ya da duyarsız ve sorumsuz davranmaktan kaynaklanmaktadır.

Tepkisiz, duyarsız ve sorumsuz yaşayan kişilerin varlıkları, doğrudan bir şeyler onları rahatsız etmedikçe hissedilmemektedir. Dört mevsime alışık olmayan, yalnızca ılık mevsimde yaşayan biri diğer mevsimlerin rüzgârına, yağmuruna ve karına dayanamaz. Bilmez ki farklı iklim koşullarında daha da güçlenecek.

Kendinden çok çevreyi denetleyenlerin niyeti çoğu kez saf değildir. Bu kişiler özellikle çevrenin kendilerine karşı olan tepki ve tutumlarına çok önem verirler. Hatta tetikte beklerler. Çevrenin kendileriyle ilgili en küçük değerlendirmesi bile onlarda başkalarında görülmeyen derin etkilere neden olur. Çevrelerinde olup bitenlere karşı bu denli duyarlı olanlar, çevrenin kendileriyle ilgili duyarlıklarında bir pire için bir yorganı yakabilirler. Bu tür insanlar genellikle kendilerini korumaya alan insanlardır. Kendi eserlerini sandıkların içine koymuş, sonra kapağını kapatmış, üzerini de çeşit çeşit dantellerle süslemişlerdir. O sandıklara dokunulması hiç hoşlarına gitmez. Aman danteller bozulmasın ve o kapak açılmasın! Sandığın içinden pis kokuların gelmesi onları rahatsız etmez. O kokuların üzerini çeşitli parfümlerle kapatmaya çalışırlar.

Uyarılara ve eleştirilere bütünüyle kapalı insanlar, bencil insanlardır. Çevrenin yaptığı yanlışlara karşı duyarlıdırlar ancak kendileri eleştirilmekten hiç hoşlanmazlar. Kendilerine karşı yapılacak küçük bir hatayı bile affetmez, hemen diklenir ve sert tepki verirler. Eğer çevrenin yaptığı hata kendilerine karşı değil de genel bir konuyla ilgiliyse, onu gündeme getirmeyi gereksiz bulurlar ama unutmazlar da. Yapılan hataları gözler, bir yere kaydeder ve onları çıkarmak için uygun ortamı beklerler. Biri onları eleştirirse, önce hatalarına bahaneler getirirler, iyi niyetli olduğunu kanıtlamaya çaba harcarlar. Bu aynı pis kokuları örtmek için parfüm sıkmaya benzer. Eğer karşı taraf vazgeçmez ve uyarılarına devam ederse, onun hatalarından gözleyip saklayıp bir kenara kaydettiklerini bir bir ortaya çıkarmaya başlarlar. “Bana bunu diyorsun ama geçenlerde sen de şunu yapmıştın...” Burada amaç düzeltmek değil intikam almaktır. Sen benimle uğraşırsan ben de seninle uğraşırım mantığıyla gözdağı verirler. Bu yaptıkları ne kendi işlerine yarar ne de karşı tarafın işine yarar. Yeter ki kendilerine bir laf gelmesin... İşte tüm amaç budur. Amaç düzeltmek, yapmak, yenileştirmek, bozuklukları tamir etmek değildir.

Bu insanların böyle olmalarının nedeni bu yaptıkları davranışlar değildir. Onlar sadece işin görünen yüzüdür. Asıl neden vicdan mekanizmasının çalışmasına engel olmaktır. Bir insani kendi içinde vicdan muhasebesini yapıyor, yaptıklarını gözden geçiriyor ve içinde bir düzeltim işine girişiyorsa insanların onu eleştirmesinden rahatsızlık duymaz. Çünkü kendi içinde o zaten defalarca kendini eleştiriyor ve alternatif çözüm yolları arıyordur. Kendi göremediği yerde başkasının göstermesi, tersine onu memnun eder. Düşünür ki, eğer o da göstermeseydi kendisinin bunu görmesi ve düzeltmesi mümkün olmayacaktı. Böyle bir insan, hatalarının ileride kim bilir kendisine nelere mal olacağını veya şimdiye kadar ondan neleri götürdüğünü düşünür.

“Aman çevre beni uyarmanın” diye tetikte bekleyenler, buna o kadar çok odaklanmışlardır ki bu durum onları kendilerine karşı kör etmiştir. Onlar rahat ve doğal yaşasalar zaten kendi içlerindeki vicdan mekanizması otomatik olarak düzenine devam eder ve onlar da hem kendilerini hem de çevrelerini düzeltme fırsatı bulabilirler.

MÜSLÜMAN TOPLUMDA ELEŞTİRİLER

Ailede ve toplumda zaman zaman ihtilafların ortaya çıkması, gayet anlaşılır ve normal bir durumdur. Hayat boyu ihtilaflar (ciddi anlaşmazlıklar) hep olacaktır. İlahi kitabın iniş amacı, anlaşmazlıklara adil çözüm getirmektir.

“**Sana kitabı, ancak ayrılığa (ihtilafa) düştükleri şeyleri onlara beyan etmen için** ve hakka inanan bir topluma doğru yolu gösterici ve rahmet olarak indirdik.” (16Nahl/64) Ayrıca bkz. 2Bakara/213.

İhtilaflar karşısında yalnızca durum tespiti yapmak yeterli değildir. **Bilmek bir durum, inanmak bir duruştur.** “Türkiye’de şu kadar sayıda sigara içen vardır” bir bilgi, “sigara zararlıdır, sigaranın zararları konusunda insanları bilinçlendirmek gerekir veya sigaraya karşıyım” bir duruştur. İlahi değerler (ayetler), hakkın yanında, haksızlığın karşısında yer almayı ilahi bir görev olarak öğütler:

“Ey hakka inananlar! **Kendiniz, anne-babanız ve yakınlarınız aleyhine bile olsa, Allah için şahitler olarak adaleti ayakta tutun.** (Onlar) ister zengin olsun, ister fakir olsun; çünkü Allah onlara daha yakındır. Öyleyse adaletten dönüp heva (tutkuları)nıza uymayın/duygusal davranmayın. Eğer dilinizi eğip büker (sözü geveler) ya da yüz çevirirseniz, şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan haberdar olandır.” (4Nisa/135)

İlahi dinde sosyal bir sınıfa mensup olmak kimseyi ayrıcalıklı kılmaz. **Değerlerin işletilmesinde sınıf ayrımı, cinsiyet ayrımı veya din ayrımı yapılmaz.** Bilinmelidir ki kast sistemi, değerleri değersizleştirir. **Allah katındaki üstünlük, değerlere sahip çıkmakla, sorumlu ve iç disiplinli davranmakla gerçekleşir.** Yoksa bir kabileye, aşirete, sosyal sınıfa, ekonomik güce veya akademik titre sahip olmak, kendi başına özel bir statü sağlamaz. Erkeklerin gururu okşanarak, kadınların kaprisi idare edilerek değerler es geçilmez. Kimse ayrıcalıklı olmayınca, eleştiriden de muaf olmaz. **Erkeklerin kadınlara üstünlüğü olmadığı gibi kadınların da erkeklere üstünlüğü yoktur.** Değerler insanı muhatap alır. İlahi dinde erkekliğin veya kadınlığın ayrı bir paradigması yoktur. İlahi din erkeği ayrı terazide kadını ayrı terazide tartmaz, hepsini aynı terazide tartar. Orada insanlara ve inananlara hitap vardır.

“Ey insanlar! Gerçekten, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık. Birbirinizle tanışmanız için sizin milletler ve boylar olmanızı sağladık. Şüphesiz, **Allah katında sizin en üstün (değerli) olanınız, (ırk ya da soyca değil) sorumlulukça (takvaca) en ileride olanınızdır.** Allah, bilendir, haberdar olandır.” (49Hucurat/13)

“Allah, size emaneti (sorumluluğu/görevi) ehil olanlara vermenizi ve insanlar arasında hüküm verdiğiniz zaman **adaletle hükmetmenizi emreder.** Allah’ın size yapılmasını tavsiye ettiği (şey), mutlaka en güzel (şey)dir: Allah, kesinlikle her şeyi iştirindir, her şeyi görendir.” (4Nisa/58)

Amaçsızca yapılan yapıcı veya yıkıcı eleştiri tanımları esasında aldatıcıdır. Sizden kopmayı, sizi harcamayı, sizinle ilişkileri kesmeyi, sizi daha kötü koşullarda yaşatmayı amaçlayan her türlü

eleştiri **yıkıcıdır**; sizi kazanmayı, size daha yakın olmayı, sizi geliştirmeyi amaçlayan her türlü eleştiri **yapıcıdır**. Eleştiri yapıcı da olsa, aynı yanlışların tekrarlanması durumunda uyarı biçimi veya eleştiri dozajı da değişir. Eğitim bilimlerinde yinelenen sorunlarda aynı uyarı biçiminin etkisinden söz edilir. Ayrıca sözü doğru anlama yerine her sözü yıkıcı/aleyhte anlamak, henüz yolunu/rotasını daha net belirlememiş kararsız ikiyüzlülerin davranışıdır.

Uyarılara kulaklarını tıkayanlar; amaçsız, umutsuz ve huzursuz yaşamlarıyla pek çok şeyi kaybetmişlerdir. Uyarıları ciddiye alanlar ise gelişim ve ilerlemenin öncüleri olmuşlardır. **Evet din, başlı başına bir uyarıdır, ihtardır, ikazdır**. Bir itirazdır; yanlış bilgiye itiraz, yanlış davranışa itiraz... Kur'an bir zikirdir; bir hatırlatma, bir uyandırmadır. Hatırlatma da eleştiriye tekrar gündeme taşımaktır:

"...Hatırlatma ancak hak inanırlarına yarar sağlar." (51Zariyat/55) Çünkü ilahi değerlerin önemine ancak onlar inanırlar.

"Hatırlatma yarar sağlayacaksa öğüt verip hatırlat." (87A'la/9) ilahi buyruğu bireylerdeki davranış frekans farklılığını ifade etmektedir. Ki o bireyler o yaşa gelinceye kadar o davranışları yıllar içerisinde kendileri kazanmışlardır.

Takdir ve tenkit, ödül ve ceza, kişinin gelişiminde önemli role sahiptirler. **Birey ahlaki gelişimini; iyiyi kötüden ayırt edebildiği, bu ayrıma uygun davranabildiği, erdemli davranışlarda onur duygusu ve değerlere ters düşme durumunda utanç duyma eğilimi içine girebildiği ölçüde sürdürür**. Bu gelişime uygun adımlar, çevreden de takdir toplar. O, çevreden takdir toplamak için değil doğru ve gereğine inandığı için bunlara uygun davranır. Bunlara aykırı davranma durumunda salt kural çiğnendiği için değil birilerini acıttığı veya acıtacağı için eleştiri alır. Bu eleştirileri görmezden gelmenin, topu taca atmanın, uyarıları çarpıtmanın, gurur veya kapris yapmanın sorun oluşturması, salt körlük, sağırlık veya sahtekârlık etmekten dolayı değil aynı acıların tekrar yaşanacağı endişesinden kaynaklanmaktadır.

"Siz ey inanlar! Eğer Allah'a yardım ederseniz, O da size yardım eder ve adımlarınızı sağlamlaştırır." (47Muhammed/7)

"Ey iman edenler! İçinizden kim dininden geri döner (irtidat eder)se, Allah (yerine) kendisinin onları sevdiği, onların da kendisini sevdiği, mü'minlere karşı alçak gönüllü, hak karşıtlarına karşı ise 'güçlü ve onurlu', Allah yolunda mücadele veren ve kınayıcının kınamasından korkmayan bir topluluk getirir. Bu, Allah'ın bir lutfüdür, onu dilediğine verir. Allah (rahmetiyle) geniş olandır, bilendir." (5Maide/54)

Kendi eksikliklerinin, yanlışlarının ve yanlışlarının farkında olan ve sorumlu davranma yoluna giden biri büyük ölçüde eleştiri sorunu yaşamaz. Görene artık neyi göstereceksiniz ki! Öz eleştiri yapabilen biri eleştiri boyutunu aşmış olmalıdır.

"Diğerleri günahlarını itiraf ettiler, onlar erdemli bir işi bir başka kötü/erdemsiz olanla karıştırmışlardır. Umulur ki Allah tövbelerini kabul eder. Hiç şüphesiz Allah, bağışlayandır, esirgeyendir." (9Tevbe/102)

İstisnai durumlarda sorumlu davranmakla birlikte eleştiri dozajının hafifletilmesi, dönemsel ve belli koşullara bağlıdır. Savaş gibi son derece hassas davranılması gereken ortamlarda ve ne yapacağı belli olmayan Fir'avun gibi bir zorbanın yanında üslup değişikliği, daha büyük zararlara neden olmamak için insani bir durumdur.

“Allah'tan bir rahmet sayesinde ki, sen onlara yumuşak davrandım. Eğer kaba-saba, katı yürekli olsaydın senin çevrenden kesinlikle dağılır giderlerdi. O halde başışla onları, onlar için af dile; iş ve yönetim konusunda da onlara da danış. Bir kez karar verdin mi de artık Allah'a güvenip dayan. Allah, tevekkül edenleri sever.” (3Al-i İmran/159)

NİYET VE BAHANE (TUTARSIZ GEREKÇELER-MAZERETLER) ALDATMACASI VE ISLAH

“Allah, bir halkı hidayete erdirdikten sonra, nelerden sorumlu tutulacaklarını (takvalı davranacakları) kendilerine iyice netleştirmedikçe sapkınlığa düşürmez. Gerçek şu ki, Allah her şeyi bilir.” 9Tevbe/115

“O gün (münafıklar) onlara: Biz sizinle beraber değil miydik? diye seslenirler. (Müminler) derler ki: Evet, ama siz kendinizi fitnelediniz (başınızı belaya /zora soktunuz: buyrukları çiğnediniz; kural ihlali yaptınız); gözleyip beklediniz (her konuda beklemede kaldınız; ileri adım atmadınız); şüpheyeye düştünüz (sözlerin ve yapılanların doğruluğundan veya yanlışlığından emin olamadınız) ve kuruntular (bahaneleriniz, sizin anlayamadığınız, size haksızlık yapıldığı gibi duygular) sizi aldattı (oyaladı/zaman kaybetti/di/doğru olduğunuz vehmine kaptırdı). O aldatici, Allah (bazı konularda doğru işler yaptınız veya bazı konularda yanlış işler yapmadınız diye) ile sizi aldattı (oyaladı). Nihayet Allah'ın emri gelip çattı!” 57Hadid/14

“Onları mutlaka saptıracağım, mutlaka onları boş kuruntulara (hayallerin, niyetlerin, bahanelerin, kurtuluş için yeterli olmayan gerekçelerin) arkasına sığınmaya) sürükleyeceğim...” 4Nisa/119

“Kendilerini temize çıkaranları görmedin mi? Hayır! Allah, dilediğini temize çıkarır ve kendilerine kıl kadar haksızlık edilmez. Bak, Allah hakkında nasıl da yalan uyduruyorlar! Apaçık bir günah olarak bu yeter.” 4Nisa/49-50

NİYETLER ÜZERİNDEN HESAPLAŞMAK NE KADAR GERÇEKÇİ?

Kronik olarak yanlış şeyler yapan ve genel olarak doğru işler yapan kişinin niyetini açığa vurması olumlu karşılanabilir bir durum değildir. Yanlış yapan kişi niyetini dile getirmekle yaptığı işin üstünü örtmeyi, böylelikle muhatabını aklı sıra kandırmayı düşünmektedir. Doğru yapan kişi de niyetini dile getirmekle işi şova dönüştürmekte, kendini ön plana çıkarmaya çalışmaktadır. Allah ve kişi dışında kimsenin kesin olarak bilemeyeceği niyetin ne olduğunun, ne düşünüldüğünün, nelere inanıldığının anlatılmasına gerek var mı? Bazen de bu kişiler, kendi düşüncelerinin yanı sıra bizim ne düşünmüş olabileceğimizi söylemektedir. Kendi içinden neler geçtiğinin yanı sıra, bizim içimizden de şunların ve bunların geçtiğine inandığının kehanetinde bulunmaktadır. Kısaca o, insanın bildiği gözlem alanıyla değil görünmeyen gayp alanıyla ilgilenmektedir. Niyetler üzerinden hesaplaşmadır bu. Her kötülük yapanın kendisine sığınabileceği masum bir bahanesi, niyeti vardır. Bir Türk filminde İlyas Salman, nişanlısıyla hem de kendisine nöbet tutturarak aldatan Şener Şen'in üzerine hiddetle gidince, Şener Şen: “Evet, yaptım! Ama bir sor bakalım neden yaptım. Neden yaptığını sorunca, o ve nişanlısı, İlyas Salman'ı neredeyse ikna edecek güya masum bir gerekçe öne sürmüşlerdi. Buna ancak aldatılmaya müsait insanlar kanmaz mı?

Sosyal olaylarda bir davranış, tek bir nedene dayanmaz, onlarca nedene dayanabilir. Hele anlık gelişmediyse, üzerinde düşünülmüşse, bu daha bir gerçeklik kazanır. “KÖTÜ DAVRANIŞLARIN ARKASINDA İYİNİYET VEYA MASUM BİR GEREKÇE OLAMAZ, böyle bir iddia ortaya atılsa bile kabul edilmez.” Bu çok temel bir ilkedir.

NİYETLER DELİL OLARAK KULLANILIR MI?

Niyeti dile getirmek, kişiye güvenilmediğinin de bir göstergesidir. Bununla kendisine güvenilmesini istemektedir. Bu durumda niyet bir çeşit yemindir. 5Maide/89 Çünkü buna karar verilmiş, kalp bunu kazanmıştır. Aksi takdirde içten geçirilen herhangi bir istektir, bunun gibi onlarca istek daha olabilir. Hangisinin daha güçlü istek olduğunun ölçümünü yapamadığımız gibi bununla kişi hakkında bir sonuca da varamayız.

Biz insanların niyetlerini kesin olarak hiçbir zaman bilemeyiz. Niyetlerini Allah ve kendileri bilir. Bizim hiçbir zaman bilemeyeceğimiz bir alanla karar vermemiz doğru olmaz. Diğer taraftan insanların niyetlerini hatalarına gerekçe olarak getirmeleri onlara güvenmemizi gerektirmez. Çünkü bu geçen süreç içinde konuyla ilgili kişi onlarca niyet ve karar sahibi olabilir. Diğer taraftan niyet, daha önceden açığa vurulmadı veya kayda geçirilmedi ise, zor durumda onu açığa vurulan niyetin gerçek niyet ve karar olduğundan emin olamayız. Niyetler bir çeşit kararlılık girişimleridir.

YAPTIĞI KÖTÜLÜĞÜ VEYA YANLIŞI GÖREMEYEN O YANLIŞTAN NASIL KURTULUR?

Yanlış veya kötülük yapılması, günah işlenmesi durumunda yapılması gereken şey, mazeret getirmek veya bahane üretmek değil, öncelikle yapılan yanlış görmektedir. Bu yanlışın, kötülüğün veya günahın, kendisine neleri kaybettirdiği veya kaybettirebileceği görülmelidir. Gerçekten yanlış yaptığına inanan kişi, bu yaptığından rahatsızlık ve pişmanlık duyar. Bu konumdaki insan eğer doğru işler yapmış olsaydı neleri kazanabileceğini de düşünebilir. Hatta bu konuda kendisini değiştirmenin yanı sıra çevresindeki insanları bu tip sorunlar karşısında bilinçlendirmeye çalışır ve onlara karşı duyarlı ve sorumlu davranır.

GERÇEKDİŞİ GEREKÇELERİ VE BAHANELERİ SAVUNMAK YERİNE ONLARI YARGILAMAK

Kişiyi içinde bulunduğu duruma sokan nedenlerin neler olduğunu tespit etmesi aynı yanlışın tekrarlamaması için önemlidir. Ancak bu tespit, getirdiği gerekçeleri savunmak için değil onları veya kendisini yargılamak için olmalıdır. Bu bahaneleri kendisi tercih ettiğine göre bu anlamsız, tutarsız, saçma sapan gerekçelerin de savunulacak bir yönü olamaz. Mazeret getiren biri ise bunların hiçbirini yapmaz. Ondan daha sonra benzer veya daha büyük yanlışlar yapması beklenir. Sonuçta bu insan kuruntularla kendi oluşturduğu basit akvaryumunda yaşam sürer. Tüm dünyayı oradan ibaret sanır. Dış dünyayı gözlemlemediği gibi ona kulak da vermez. Bu yüzden kişi ortaya çıkacak yanlışlarla, 'dostunu kaybetme korkusu yaşamak yerine, onu nasıl kazanabilirim' ilkesini esas almalıdır. İstekler ve beklentiler açık olduğuna göre yaşanmış bir olayla ilgili savunma mekanizmaları geliştirmek yerine eksiklerini tamamlamanın, istek ve beklentileri karşılamanın yollarını aramalıdır.

NİYETİN GEÇERLİ OLABİLECEĞİ ALANLAR SINIRLIDIR

Kazara yapılan bir hatada insanın niyetinin bir anlamı olabilir; ama bu durumda bile onu bütünüyle temize çıkaracak bir bağlayıcılığı olmaz. Yine mutlak yanlış veya mutlak doğru olarak nitelenemeyen eylemlerde de niyet bir anlam ifade edebilir. Bu durumda iyi insanlar hakkında olumlu bir zan beslenir. Hata yapan iyi insan hakkında da iyi duygular beslenir. Ancak onun hatası üzerinde durmak yerine niyet ve mazeret öne sürmesi, kendisi hakkında iyi duygular beslenilmesine gölge düşürür.

NİYETLERİ KİMLER DELİL OLARAK KULLANIR?

Kur'an'da; niyetleriyle yaptıkları yanlışların üstünü örtenlerin, kendilerini temize çıkarmaya çalışanların, yanlışlarını sürdürmek isteyen ikiyüzlülerin davranışıyla benzeştikleri dile getirilir. 2Bakara/204; 4Nisa/49-50,62; 9Tevbe/107; 63Münafıkun/2

NİYET VE BAHANE İFADELERİ

“Şu niyetle, bu amaçla, bu gayeyle, şunu isteyerek, bu arzuyla, şunu düşünerek, buna inanarak, şunu tasarlayarak, şu mantıkla, bu sebeple, şu nedenle, şunun için, bundan ötürü, bahanesiyle, mazeretiyle, gerekçesiyle, dürtüsüyle” gibi ifadelerle bizim doğruluğunu test edemeyeceğimiz bir alan tanık gösterilmektedir.

Kronik olarak benzer yanlışları yapan kişiye, “Ne veya niçin yaptın?” diye sorulunca;

“İnan ki/gerçekten ben şu veya bu niyetle/amaçla/gayeyle/sebeple yapmadım. İnan ki ben şunu ve bunu yapmadım” diyerek olmayanı söylemeye çalışmakta, gerçeği gizlemektedir.

“Aslında benim niyetim/gayem/amacım/isteğim şuydu. Bunu şu niyetle yaptım. Ben bunu, şunu ve şunu düşünerek /tasarlayarak/şuna ve şuna inanarak/şu sebeple/ gerekçeyle yaptım. Ben bunu şunun için yaptım” diyerek de bizim emin olmadığımız ve kesin bilmediğimiz bir alanı kanıt göstermektedir.

Telefondaki kişi, “Aslında ben de seni aramayı düşünüyordum, ben de seni arayacaktım” sözü de yine bizim bilmediğimiz ve bilemeyeceğimiz bir savunma biçimidir.

“Ben aslında şunu yapacaktım, bunu edecektim, şunu yiyecektim/içecektim. Aslında ben onu yapmayacaktım, bunu etmeyecektim, şunu tasarlamıştım.” Bu ifadelerin de gerçekleşeceğini hiçbir zaman bilemeyiz.

KONUyla İLGİLİ BAZI AYETLER

Yaptıkları yanlışları örtbas etmek için bahane getirenler, Kur'an'da ikiyüzlülerle aynı kategoride değerlendirilmiştir. 7A'raf/164 9Tevbe/66,90,94,94 30Rum/57 40Mümin/52 66Tahrim/7 75Kıyamet/15 77Mürselat/36

Bahane(mazeret) getirmek insanı kurtarmamaktadır. 66/7 9/94

O gün mazeret yarar sağlamaz. 30/57 40/52 66/7 75/5-15

Dalıp alay edenlerin özür dilemesi işe yaramayabilir. 9/65-66

İzin isteyen bedevilerden mazeret getirenler yalan söyleyerek oturup kaldılar. 9Tevbe/90

Peygambere eziyet edenler var. Oysa o inananlara inanır. İnsanları memnun etmek için yemin ederler. Oysa Allah ve Elçisi memnun edilmeye daha layıktır. 9Tevbe/61-62

Döndüğünüzde size mazeret getirirler. De ki: “Mazeret getirmeyin, size inanmayacağız. Allah sizin haberlerinizi bize verdi. Allah ve Elçisi davranışınızı görecektir. Onlardan vazgeçesiniz diye döndüğünüzde yemin ederler. Onlar iğrençtir. Sen memnun(razı) olsan bile Allah onlardan memnun(razı) olmaz. 9Tevbe/94-97

Bahanelere sığınarak tartışmak/ kanıtı varmış gibi tartışmak(muhacce) asla doğru değildir. 2Bakara/76,139,258 3Al-I İmran/20,61,65-66,66,73 6En'am/80,80 42Şura/16

Biz insanları ancak, Allah'ın bize gösterdiği onların eylem ve söylemleri, tutum ve davranışları, yüz ifadeleriyle tanırız. 4Nisa/105

Kur'an'da niyet beyanları: 2Bakara/204; 4Nisa/62; 9Tevbe/107; 63Münafıkun/2

TÖVBE, PİŞMANLIK VE HAKKA YÖNELİŞ

İnsan hata yapabilen bir varlıktır. Onun istekleri ve beklentileri, , tembelliği ve kıskançlığı, cimriliği ve bencilliği, sorumsuz davranması, açgözlülüğü ve savurganlığı, hırsları ve ihtirasları,

kıskançlığı, kendini beğenmişliği ve riyakarlığı, vb.leri sonucu ileride onu pişmanlık duyacağı yanlış söz ve davranışları sürükler.

İnsanın yaptığı yanlış önemli olmakla birlikte asıl onu yıkıma sürükleyen şey, yanlışlar karşısındaki duruşu ve sığındığı geçersiz bahanelerdir. Olaylara bakışımız, [-ki bakış açımız artık bir uygulama değil, niyet, düşünce veya bir çeşit inançtır-] yaptığımız yanlıştan daha büyük yanlış olabilir. Öyleyse düşünce, inanç ve niyet kirliliği yapılan yanlıştan daha büyüktür. Bozuk veya kötü niyetli biri henüz yanlış yapmamış olsa bile potansiyel olarak daha büyük yanlışları, hem de defalarca yapmaya adaydır.

Kişi, bir yanlış yapmışsa, bu yanlış doğrudan ve yalnızca kendisini ilgilendiriyorsa ve bu yanlıştan bir türlü vazgeçemiyorsa güvenilir uzmanlardan destek alarak Allah'tan yardım talep ederek sorunu aşmaya çalışır.

Gerçek beraat (suçlardan ve günahlardan arınmak veya tövbe); ancak yapılan yanlışların boyutunun farkında olmakla ve bunları nasıl düzeltebileceğinin bilincinde olmakla, bundan duyulan pişmanlık ve kararlılıkla, verilen zararları onarmakla ve tazmin etmekle, bu konuda aynı hataya düşmemek için başkalarını aydınlatmakla, içtenlikle Allah'tan bağışlanma istemekle ve gücü ölçüsünce muhtaçlara destek olmakla mümkündür.

Yoksa Allah'a ait dinde, günah çıkarmak veya günahları sıfırlamak için özel kişilere müracaat olmadığı gibi özel günlere, özel gecelere, özel mekânlara ait uygulama da yoktur. Örneğin, birisine iftira atıldıysa, onun ocağını söndürüldü, ailesini dağıtıldı, çocukları perişan edildiyse sonra bilmem ne gecesi şunu, bunu yaparak veya falan kişinin kutsamasıyla veya bir yerlere giderek kendinizi temiz çıkarılamaz.

<https://www.youtube.com/watch?v=AEyMfBDzLQI>

GÜNAH ÇEŞİTLERİ

Peygamberler de dahil her insan; yanılabilir, unutabilir, dalabilir veya sabırsız davranabilir. Bu hataların ya biz farkına varacağız veya dostlarımızın uyarısı karşısında irkilecek, kendimize gelecek ve olması gerektiği gibi davranmaya gayret edeceğiz.

❁ **Bazı insanlar, yanlış olduğunu bilmeden, yanılarak, unutarak veya dalarak hata yapabilir. İyi insanların böyle hata yapmaları mümkündür. Kimisi de duyarsız davranarak yanlış yapar. Erdemli insanlar, bu tip yanlışları yapmazlar. Duyarsız davranmak yanlış yapmayı daha da büyütür.**

❁ **Kibirli, ikiyüzlü, kıskanç, nankör, bencil, sorumsuz, açgözlü davranarak yanlış yapmak ağır günahlar kapsamına girmektedir.**

❁ **Kronik (sık sık) kibirli, ikiyüzlü, kıskanç, nankör, bencil, sorumsuz, açgözlü davranarak yanlış yapanlar, bir süre sonra yaptıklarını meşru görmeye başlarlar. Hayatın akışında yanlışlarla yol almak veya bu yanlışları olağan/normal/meşru görmek kişiyi ağır ve onarılması zor sorumluluk altına sokar.**

Yanlış yapmayı meşru (helal) görenler;

- a) Yanlış yapmaktan,
- b) Yanlışlarına ortak aramaktan,
- c) Yanlışları konusunda insanları ayartmaktan,
- d) İnsanlara tuzak kurmaktan çekinmezler.

ÇARPIK MANTIK: Bozuk niyet sonucu ortaya çıkan düşüncelerdir. ÖRNEK: Zenginden çalmak yanlış değildir.

SÖZÜ ÇARPITMAK: Kötü niyet veya yanlış inanç sonucu oluşan dolaylı iftiradır. ÖRNEK: "Sarhoşken namaza yaklaşmayın" ayetini namaza yaklaşmayın diye yorumlamak.

AYARTMAK: Kötü olanı övmek(reklam yapmak), iyi olanı yermek **ÖRNEK:** Uyuşturucuyu, çalmayı, yalanı teşvik etmek, dürüst davranışları kötölemek gibi.

TÖVBE EDİLMEDİĞİ TAKDİRDE AFFEDİLMİYEN GÜNAH: ŞİRK

- ❑ «Şüphesiz Allah, kendisine ortak(şirk) koşulmasını asla bağışlamaz. Bunun dışında kalan (günah)ları ise uygun göreceği kimseler için bağışlar. Allah'a şirk koşan kimse, şüphesiz büyük bir iftira atmış olur.» (4Nisa/48,116)
- ❑ «Kim Allah'a ortak(şirk) koşarsa, artık, Allah ona cenneti muhakkak haram kılmıştır.» (5Maide/72)
- ❑ «Eğer onlar (peygamberler) da Allah'a ortak(şirk) koşsalardı, bütün yaptıkları boşa gitmişti.» (6En'am/88)
- ❑ «Sana ve senden önceki peygamberlere şöyle vahyedildi: "Eğer Allah'a ortak(şirk) koşarsan elbette amelini (yaptığın doğru iş ve davranış) boşa çıkar ve elbette ziyana uğrayanlardan olursun.» (39Zümer/65)

BÜYÜK GÜNAHLARDAN KAÇINILMASI DURUMUNDA KÜÇÜKLERİ AFFEDİLİR

- ❑ «Eğer size yasaklanan büyük günahlardan kaçınırsanız, sizin küçük günahlarınızı örteriz ve sizi güzel bir yere sokarız.» (4Nisa/31)
- ❑ «Onlar, ufak tefek kusurları dışında, büyük günahlardan ve çirkin işlerden uzak duran kimselerdir. Şüphesiz Rabbin, bağışlaması çok geniş olandır.» (53Necm/32)

ALLAH'IN RAHMETİNDEN UMUT KESMEYİN!

- ❑ «(Benden onlara) De ki: "Ey kendi aleyhlerinde olmak üzere ölçüyü taşıran kullarım. Allah'ın rahmetinden umut kesmeyin. Şüphesiz Allah, bütün günahları bağışlar. Çünkü O, bağışlayandır, esirgeyendir.» (39Zümer/53)

ALLAH'IN RAHMETİ OLDUKÇA GENİŞTİR

- ❑ «Allah, şöyle dedi: "Azabım var ya, onu gerekli gördüğüm kimseye uğrattırım. Rahmetim ise her şeyi kapsamıştır. Onu, ancak sorumlu davrananlara, zekâtı verenlere ve ayetlerimize inananlara yazacağım.» (7A'raf/156)
- ❑ «Kim bir iyilik yaparsa, ona on katı vardır. Kim de bir kötülük yaparsa, o da sadece o kötülüğün misliyle cezalandırılır ve onlara asla haksızlık edilmez.» (6En'am/160)

ERDEMLİ İNSANLAR, ÖFKELERİNİ KONTROL EDER, İNSANLARI AFFEDER VE HATALARINDA ISRARCI OLMAZLAR

- ❑ «Onlar büyük günahlardan ve çirkin işlerden kaçınırlar; kızdıkları zaman da onlar, affederler.» (42Şura/37)
- ❑ «Onlar bollukta ve darlıkta Allah yolunda harcayanlar, öfkelerini yenenler, insanları affedenlerdir. Allah, iyilik edenleri sever. Yine onlar ki, bir kötülük yaptıklarında, ya da kendilerine zulmettiklerinde Allah'ı hatırlayıp günahlarından dolayı hemen tövbe ederler. Zaten günahları Allah'tan başka kim bağışlayabilir ki! Bir de onlar, işledikleri kötülüklerde, bile bile ısrar etmezler.» (3Al-i İmran/134-135)

PEYGAMBERLER VE ÖRNEK İNSANLAR, HATALI DURUMLARDA NASIL BİR TAVIR SERGİLEMİŞLERDİR?

1-Âdem ve eşi hata yapınca, Allah neden yaptıklarını sordu. Onlar ne niyet ne de bahaneler öne sürmediler. 7A'raf: 19-23; 2Bakara: 37-38

Adem ile eşi: 7A'raf: 23-“Dediler ki: Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyane edenlerden oluruz.”

2-Sebe kraliçesi: 27Neml: 44-“De di ki: Rabbim! Ben gerçekten kendime yazık etmişim. Süleymanla beraber âlemlerin Rabbi olan Allah'a teslim oldum.”

3-Hz. Musa: 28Kasas: 16-“Rabbim! Doğrusu kendime zulmettim (başıma iş açtım). Beni bağışla dedi, Allah da onu bağışladı. Çünkü, çok bağışlayıcı, çok esirgeyici olan ancak O'dur.”

Hz. Musa: 7A'raf: 143-“Musa tayin ettiğimiz vakitte (Tûr'a) gelip de Rabbi onunla konuşunca “Rabbim! Bana (kendini) göster; seni göreyim!” dedi. (Rabbi): “Sen beni asla göremezsin. Fakat şu dağa bak, eğer o yerinde durabilirse sen de beni göreceksin!” buyurdu. Rabbi o dağa tecelli edince onu paramparça etti, Musa da baygın düştü. Ayılınca dedi ki: Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim, sana tevbe ettim. Ben inananların ilkiyim.”

4-Hz. Yunus: 21Yunus: 87-“Zünnûn'u da (Yunus'u da zikret). O öfkeli bir halde geçip gitmişti; bizim kendisini asla sıkıştırmayacağımızı zannetmişti. Nihayet karanlıklar içinde: “Senden başka hiçbir tanrı yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben zalimlerden oldum!” diye niyaz etti.”

5- Bahçe sahibi: 37Saffat: 56-57-“Yemin ederim ki, sen az daha beni de helâk edecektin. Rabbimin nimeti olmasaydı, şimdi ben de (cehennem) getirilenlerden olurum» dedi.”

TÖVBE , GENELLİKLE BAŞKA İNSANLARA VERİLEN ZARARLA İLGİLİDİR

1. Yaptığı yanlışın ve verdiği zararın farkında olmaktır.

2. Arınmayı amaçlayan pişmanlıktır.

3. Farkındalık ve pişmanlık, bu yanlışta sürükleyen gerçek nedenleri bulmak, benzer durumda bunu aşabilecek çözümler üretebilecek bir bilince sahip olmaktır. Bunun için insanlar güvendikleri insanlarla sorunu paylaşır, içlerini döker, itirafta bulunur ve birlikte çözüm ararlar.

4. Verilen zararını onarmaktır (zararını telafi etmektir).

5. Yanlışını tekrarlamamaktaki kararlılıktır.

6. Eğer güç yetirebiliyorsa muhtaçlara hangi konuda yeterliliği varsa o konuda destek olur.

7. Böylece sıkıntılardan kurtulur.

KABUL EDİLEBİLİR VE EDİLMEZ TÖVBE

◆ Kendini tutamayıp, öfke kontrolü yapılamayınca, en kısa zamanda, çabucak düzeltince tövbe kabul edilir.

◆ Son dakikada; ölüm anında yapılan tövbe geçerli olmaz.

◆ Hakikati reddedenlerin tövbeleri geçerli olmaz.

❖ «Allah'ın tövbeleri kabul etmesi, **ancak kendini tutamayarak kötülük işleyen ve sonra, zaman geçirmeden tövbe edenlere özgüdür.**» (4Nisa/17)

❖ «Yoksa (makbul) tövbe, kötülükleri (günahları) yapıp yapıp da kendisine ölüm gelip çatınca, “İşte ben şimdi tövbe ettim” diyen kimseler ile kâfir olarak ölenlerinki değildir.»
(4Nisa/18)

HATASIZ KUL OLMAZ! ANCAK

Günahları affetme yetkisi yalnızca Allah’a aittir. Bu konuda insanların bir yetkisi yoktur.

TÖVBE NASIL OLUR?

9Tövbe102-105’de şunlara vurgu yapılmıştır:

- ★ Pişmanlık (İçsel bağışlanma duygusu): Kişi kendi iç dünyasında üzgündür.
- ★ İtiraf (Sözlü farkındalık): Acıları paylaşmak ve içten açıklamalar hem kişinin farkındalığını artırır, hem de kişiyi rahatlatır.
- ★ Düzeltme (ıslah): Fiili zararın tazmini, bedel ödeme, yoksullara yardım etmek, ortaya çıkan çözümü uygulamak muhataplarını rahatlatır.
- ★ Temizlenme (arınma): Özellikle büyük günahlarda maddi ve manevi temizlik, arınmayı daha da güçlendirir.

Kitapta yanlışlar konusunda erdemli tavrın ne olması gerektiğine ışık tutulmuştur:

3Al-i İmran: 134-135-

a) Erdemli insanlar, öfkelerini kontrol ederler ve insanları affederler.

b) Bir konuda aşırı gittikleri veya yanlış yaptıkları zaman hemen Allah’ı hatırlar ve bağışlanma dilerler.

c) Hatalarında bile bile ısrar etmezler.

TÖVBEYLE İLGİLİ KAVRAMLAR

Özeleştirme ve sadakadır kişiyi, tertemiz kılan (tathîr) ve arındıran (tezkiye)... 9/102-103, 108 (tetahhur)...

Tetahhur, tertemiz duruma gelmek için sık sık gösterilen yoğun çabayı anlatıyor. Tetahhur’un sözlük anlamı: Âdetle bir yerlerin kirlenmesi söz konusu olabiliyor ya. İşte tetahhur âdet öncesi hale dönüşü ifade ediyor. 2/222; diğer taraftan günaha hiç bulaşmamayı, ilk hale dönmeyi veya temiz kalmayı ifade ediyor. 7/82; 27/56

TATHİR: Suyla (8/11), bilgiyle (33/33; 22/26; 74/4; 2/125); kendini kötülüklerden uzak tutup kurtularak – arınık yaşayarak (3/55) olur.

TEZKİYE: Temize çıkmak, aklanmak, beraat etmek, masumiyetin ortaya çıkması, içinin, gönlünün temiz kalması, her türlü olumsuz niyet ve düşünceden arınması ... 4/49; 53/23 İnananları ayetler arındırır. Gerçek arınma ayetlerle olur. 2/129,151; 3/164; 62/2; Menfaat karşılığında değerleri hiçe sayanları ve değerleri gizleyenleri, sessiz ve tepkisiz kalanları Allah arındırmaz. 2/174; 3/77;

"Arınmak ister misin?" 79/18 ayeti, gerçeği öğrenmek ister misin, demektir. Ayrıca tezkiye, bu konuda iyiniyet ve samimiyet göstergesidir. Maldan vermek insanı arındırır. 92/18

BACA TEMİZLİĞİ

Sobanız yanıyorsa borular bir gün dolacaktır. Bilmelisiniz ki bacanızın tütmesi, hayatta olmanın önemli bir göstergesidir. Borular doğru konumlandırılmadıysa onların sık sık dolması kaçınılmazdır.

Arınmanın ön koşullarından biri, baca temizliğidir. Baca temizliği yaparken ister istemez eliniz-ayağınız, yüzünüz-gözünüz is pas içinde kalabilir. Baca temizliğini ızanla ve özenle yapmalı, çevreyi kirletmemelisiniz.

Bulduğunuz yere, tesisatın konumuna ve hava koşullarına göre bacanız kirlenebilir; ancak onu düzenli ve özenle temizlemek, sizin nefes almanızı ve daha temiz koşullarda yaşamanızı sağlayacaktır. Tövbe, bir baca temizliğidir; çünkü kirlenen her yol, hem kendi hem de başkalarının sağlığı için ciddi temizlik gerektirir.

Bilinçaltı temizlik ancak, sağlam-net bilgiyle, iyiniyetle, baca temizliği gerektiren özeleştiriyle, kirli ve kötü düşüncelerden arınarak, güçlü iradeyle, kararlılıkla ve dürüst dostlara güvenle gerçekleşir.

TÖVBEYLE İLGİLİ BİLİMSEL YAKLAŞIMLAR

PSİKANALİTİK: Bilinçaltı ve bilinçdışı etkenlerin kişiliğin üzerindeki etkisini çözümleme, derin düşünme... (Freud)

BİREYSEL PSİKOLOJİ: Özgüven eksikliği, saplantı, kültürel yozlaşma ve kompleksler, aile ve çevre etkisi... (Adler)

ANALİTİK PSİKOLOJİ: İçedönük ve dışa dönük karakterler, özünü besleyen ve dıştan beslenen kişilikler, benliğin ve kişiliğin gelişimi... (Jung)

FARKINDALIK: Ciddiyet (analitik çözümlene), samimiyet ve gerçekçilik (analitik döküm) gibi kişinin kendi gerçeğini ortaya döken sözlü bildirimler...

İNANDIRICILIK: Zararların telafi ve tazmini, aklanma girişimi ve çabası, söz ve davranışların birbiriyle uyumu ve asli gerçeğe/öze/fitrata dönüş... "Allah, etkin pişmanlığa (tövbeye) yönelenleri sever, arınmak amacıyla temiz kalmaya çaba gösterenleri (tetahhur) de sever." (2Bakara/222)

SONUÇ

Tartışmaya ve eleştiriye izin verilmeyen toplumlarda gelişme ve ilerleme olanaksızdır. Orada sorgulanamaz ve sorgulayamaz insanlar vardır. Orada putlaştırmak isteyenlerle köleleştirilmek istenenler vardır. Orada uyarılara ve eleştirilere izin verilmediği için yolsuzlukların ve usulsüzlüklerin üstü örtülür. Haksızlıklar, yapanların yanına kâr kalır.

Ortalıkta derin kompleksli ve yüksek kaprisli insanlardan geçilmez. İnsanlar ya karınlarından konuşur ya da inanmadıkları şeyleri söylerler. İkiyüzlü ve maskeli yaşam olağan hale gelir. Dedikodular ayyuka çıkar. Açık sözlü, açık yürekli, içten ve dürüst tutum ve davranışlar ender görülür, takdir edilmez.

Şurası bir gerçektir ki göz, kendisini göremez. Kendisini, kendisinden daha iyi görebilen bir göz tenkit değil, takdir edilir. Başkasının üzerindeki lekeleri, sökükleri, yırtıkları, açıkları gösteren insan düşman olamaz. Esasında eleştiri ile düşmanlığı birbirinden ayıran unsur, niyettir. Eleştirisinin amacı yaralamak veya yaranmak değil, onarmaktır. O yüzden, ilişkiyi sonlandırıcı, zarar verici ve yıkıcı eleştiriler düşmanca; ilişkileri güçlendirmeyi amaçlayan, yaşama kalitesini ve gelişimi artırıcı uyarılar yapıcı ve dostçadır.

Doğrudan insanın kişiliği yerine, onun eserlerine, çalışmalarına ve davranışlarına getirilen eleştiri daha eğitici ve geliştiricidir. Bazı işler ve eserler, doğrudan sahipleriyle özdeşleştiği için değerlendirmeler de buna göre yapılmaktadır. Bir esere veya bir çalışmaya getirilen rasyonel ve ahlaki eleştiri, elbette rasyonel, ahlaki ve geliştiricidir. Yine onlara getirilen irrasyonel ve ahlak dışı eleştiri de irrasyonel ve ahlak dışıdır. Rasyonel derken kastettiğim, insanların doğuştan getirdiği

olumlu özellikleri (fitrat/vicdan) koruyucu ve geliştirici, doğa (yaratılış) yasalarıyla uyumlu, ilgili tüm bireyler için uzun vadede yararlı ve kendi içinde tutarlı olmasıdır.

Gerçekte denetlemek ve eleştirmek iki farklı alanda yapılabilir. İnsanlar hem kendilerine hem de çevrelerine karşı duyarlı olmalı; bu duyarlılıkla yanlışları düzeltme, onarma, kötüyü iyi etme amacı taşımalarıdır. Yeri geldiğinde kendini ve çevreyi denetlemesi ve eleştirisi, dengeli bir iştir; kişinin hem kendi içinde yenilenmesini hem de çevresini yenilemesini sağlar. Ancak bu denge bozulduğunda yenileme değil bozma, iyileşme değil bozulma ortaya çıkabilir. O yüzden, insanın, kendini görmezden gelip çevresini denetlemesi sağlıklı bir tutum değildir.

“Siz, insanlara iyiliği emrederken, kendinizi unutuyor musunuz? Oysa siz kitabı okuyorsunuz. Yine de akıllanmayacak mısınız?” (2Bakara/44)

KAYNAKÇA

Kur'an-ı Kerim

Dr. A. Mecit Canatac, Modern Eleştiri Kuramları ve Mehmet Kaplan'ın Şiir Tahlil Metodu, 141-145, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Sayı 34 Erzurum 2007

Afşar Timuçin, Felsefe Sözlüğü

Arthur Schopenhauer, Tartışma Sanatının İncelikleri, Say, 2012

Berna Moran, Edebiyat Kuramları ve Eleştiri, 273, Cem Yayınları, İletişim Yayınları-2002

Yrd. Doç. Dr. Mahfuz Zariç, Yeni Eleştiri Kuramından Akademik Eleştiri Yöntemine, 101.

International Journal of Languages' Education and Teaching, C. 3, s. 99-121, Almanya 2014

Mehmet Akif Kireççi, Arap Edebiyatında Eleştiri Tarihine Giriş, 98-102, Tezkire, Vadi Yay. 1991

Zahir B. Awad el-Elmaî - Kur'an'da Tartışma Metodları, 25-26,55, Pınar Yayınları, 1984